

3 KRONIKA7I

2023

IZ ZGODOVINE ILIRSKE BISTRICE



71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Uredil Miha Preinfalk



IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 3 – Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2024

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi:

Občina Ilirska Bistrica

OBČINA
ILIRSKA
BISTRICA



Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Ilirska Bistrica v 70. letih 20. stoletja. Pogled na stavbe današnjega sodišča, banke, občine in pošte / Ilirska Bistrica in the 1970s. View of the buildings of today's courthouse, bank, municipality and post office (hrani /kept by: Knjižnica Makse Samsa Ilirska Bistrica).

Na zadnji strani/ Back cover: Vitraž na Gregorčičevi 15 v Ilirski Bistrici z grbom Ilirske Bistrice ter zastavami Avstro-Ogrske in Avstrijskega primorja, domnevno 70. leta 19. stoletja. Heraldčne barve niso povsem točne. / Stained glass window at 15 Gregorčičeva Street in Ilirska Bistrica with the coat of arms of Ilirska Bistrica and the flags of the Austro-Hungarian Empire and the Austrian Littoral, presumably from the 1870s. Heraldic colours are not entirely accurate (foto / Photo: Marjan Krebelj).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ilirska Bistrica)(082)

IZ zgodovine Ilirske Bistrice / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2023. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 71, št. 3)

ISBN 978-961-6777-32-2
COBISS.SI-ID 169613571



KAZALO



Razprave

Miha Preinfalk:	Ilirska Bistrica – dva kraja, ena zgodovina445
	Ilirska Bistrica. Two places, one history447
Boris Golec:	Kdaj in zakaj je bilo Trnovo trg449
Vanja Kočever:	Kužna epidemija leta 1631 na Kranjskem in njena razširjenost ob zgornjem toku reke Reke471
Vanja Kočever:	Trnovsko župnišče kot prenočišče cesarja Karla VI. na potovanju ob dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel leta 1728489
Damir Tulić, Mario Pintarić:	Altaristička i kiparska oprema župne crkve svetog Petra u Ilirskoj Bistrici519
Igor Gardelin:	Plemiška rodbina Porcia in zapuščina Hanibala Alfonza kneza Porcia na gradu Prem535
Boris Golec:	Dvorec Trnovo – tri razrešene neznanke: nastanek, izginotje in lokacija561
Boris Golec:	Skladatelj Fran Gerbič in Trnovo pri Ilirski Bistrici575
Aneja Rože:	Spominska obeležja Dragotinu Ketteju od pesnikove smrti do stote obletnice njegovega rojstva.....591
Bogdan Kolar:	Začetki ustanove notredamskih sester v Trnovem611
Nejc Bratina:	Delovanje telovadnega odseka Orel na Ilirskobistriškem623
Emilija Kastelic:	Arhitektura občine Ilirska Bistrica in okolice v obdobju fašizma631
Eda Belingar:	Načrtovanje palače nekdanje Hranilnice (Cassa di Risparmio) v Ilirski Bistrici643
Urška Godina:	Sakralna umetnost Toneta Kralja na Primorskem. Umetniška dela v cerkvah na Ilirskobistriškem657
Irena Uršič:	Možje in fantje z Ilirskobistriškega v italijanski vojaški suknji. Med imeni pobeglih in mrtvih ter spomini preživelih679
Klemen Kocjančič:	Vojaške operacije v času nemške okupacije Ilirske Bistrice in okolice med drugo svetovno vojno.....703
Denis Cerkvenik:	Zaključni boji v okolici Ilirske Bistrice ob koncu druge svetovne vojne.....717
Tjaša Jakop:	Opis govora vasi Jelšane.....727



Jubilej

Vojko Čeligoj, raziskovalec ilirskobistriških korenin in skozi desetletja kronist bistriškega vsakdana s fotografskim aparatom v roki (<i>Dragica Jaksetič</i>)735
--



Ocene in poročila

Janez Bilc: Kronika fare trnovske na Notranjskem (<i>Bogdan Kolar</i>).....	737
Vlasta Beltram: Svet med Snežnikom in Slavnikom med drugo svetovno vojno (<i>Klemen Kocjančič</i>)	738

**Boris Golec**

prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0003-0367-0141

Kdaj in zakaj je bilo Trnovo trg

IZVLEČEK

Trnovo, danes del Ilirske Bistrice, se, kolikor je znano, kot trg edinkrat omenja v urbarju domače župnije iz leta 1713. Prispevek obravnava ozadje te za zdaj osamljene omembe statusa naselja. Osrednje vprašanje se glasi: kako dolgo in na kakšni podlagi je kraj, sicer sedež župnije, veljal za trg? Primerjava z drugimi pozno dokumentiranimi trgi na Slovenskem izključuje možnost, da bi imel trški naslov globlje, še srednjeveške korenine. Kot vse kaže, je na percepcijo Trnovskega kot trga vplivalo več dejavnikov, med katerimi je bila zelo pomembna deželno-urbanistična mitnica. S trgom je bila povezana tudi nominalna funkcija (trškega) sodnika, združena s funkcijo vaškega župana za Bistrico in Trnovo. Trški naslov se je najverjetneje začel uveljavljati v 17. stoletju in najbrž nikoli ni dosegel širšega priznanja in prepoznavnosti.

KLJUČNE BESEDE

Trnovo pri Ilirski Bistrici, trgi, trške pravice, sejmi, zgodnji novi vek

ABSTRACT

WHEN AND WHY TRNOVO WAS A MARKET TOWN

To the best of our knowledge, the only mention of Trnovo, now part of Ilirska Bistrica, as a market town is contained in the rent-roll of the local parish from 1713. The article examines the background of what for now appears to be the sole reference to the status of the settlement. The central question is: How long and on what basis was the place, which otherwise served as the parish seat, considered a market town? The comparison to other late-documented market towns in Slovenian territory excludes the possibility that the title of market town had deeper roots, reaching as far back as the Middle Ages. There is every indication that the perception of Trnovo as a market town was influenced by several factors, including the very important provincial estates' tollhouse. The market town was also associated with the nominal office of (market-town) judge, combined with that of village head for Bistrica and Trnovo. The title of market town was most probably gradually introduced in the seventeenth century, and it very likely never attained wider recognition and visibility.

KEY WORDS

Trnovo near Ilirska Bistrica, market towns, market rights, markets, Early Modern Period

Kolikor je znano, je na doslej edino znano omembo Trnovega kot trga – ta se pojavi v urbarju domače župnije iz leta 1713 – opozoril šele gospodarski zgodovinar, trnovski rojak dr. Vlado Valenčič (1903–1999),¹ v prvem zvezku *Bistriških zapisov* leta 1980. Podatka, ki ga je po vsej verjetnosti odkril sam, se je v prispevku o gospodarski preteklosti Ilirske Bistrice in Trnovega zgolj dotaknil: »Zanimivo je, da je v urbarju za leto 1713 Trnovo omenjeno kot trg, dasi ni imelo tržnih pravic.«² Skromna navedba o Trnovem kot trgu zatem dolgo ni pritegnila prave pozornosti ne pri zgodovinarjih ne pri domoznancih, predvsem pa ni doživela razlage in nadgradnje.³ Leta 2013 jo je ilirskobistriško Društvo za krajevno zgodovino in kulturo sicer postavilo na piedestal v naslovu zbornika *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga*,⁴ v katerem je France Baraga povzel vsebino urbarja iz leta 1713 z omembo Trnovega kot trga,⁵ v skrajšani obliki pa je bil v njem ponatisnjen tudi Valenčičev prispevek iz leta 1980.⁶

Vlado Valenčič je s svojim minucioznim raziskovanjem gospodarske preteklosti rodnega Trnovega in širšega ilirskobistriškega območja v precejšnji meri olajšal zastavljeno nalogo odgovoriti na vprašanje, ali, od kdaj in zakaj naj bi Trnovo veljalo za trg. V izhodišču pričujočega prispevka se bomo tako oprli na njegove ugotovitve na podlagi terezijanskega katastra iz srede 18. stoletja, prvega katastra za naše ozemlje in s tem prvega sistematičnega popisa zemljiških posestnikov in zemljišč. Ta kataster sicer še ni bil sestavljen po teritorialnem načelu, ampak tako kot urbarji po posameznih zemljiških gospodstvih, zato pa sočasno in po enaki metodi. Terezijanski kataster je tudi časovno razmeroma blizu edini znani omembi trnovskega trga, bliže od katerega koli evidentiranega urbarja osmih zemljiških gospodstev in imenj, ki so imela v Trnovem podložnike oziroma podložna zemljišča.⁷ Značilnost tako Trnovega kakor tudi velike večine krajev na Bistriškem je bila razdeljenost med več zemljiških gospodov, pri čemer je Trnovo prednjačilo, saj je tu ob nastanku terezijanskega katastra podložno posest izkazalo kar osem gospodov, je pa kraj štel tudi največ podložnih posesti – za Zagorjem (151) in Knežakom (144). V Trnovem je Valenčič naštel 115 podložnih posestnih enot, v Bistrici 89,

razdeljenih med samo tri gospode, na Premu, некоč trgu, pa 86 v rokah šestih gospodstev. Pri tem je treba upoštevati, da so imeli nekateri posestniki zemljišča pod več gospodstvi, tako da je bilo število podložnikov oziroma podložniških domov dejansko nižje.⁸ Kot bomo videli, je Trnovo ob prvem hišnem oštevilčenju leta 1770 štel 74 hiš, in to skupaj z župniščem, dvema kaplanijama in dvorcem Trnovo.

Okoli leta 1750, ko je terezijanski kataster nastal, se torej Trnovo kaže kot precej veliko naselje, vendar od drugih ni občutneje odstopalo po številu in deležu podružnikov (kajžarjev), ki so bili sicer ena glavnih značilnosti notranjskih trgov.⁹ Kataster jih izkazuje samo 21, od tega 15 podložnih trnovski župniji. Bistrica in Prem sta jih imela 27 oziroma 26, kar je bila tretjina tamkajšnjih posestnih enot, največja vas Zagorje pa 25. Številne vasi jih niso poznale, le na Pivki jih najdemo skoraj v vsaki in v večjem številu.¹⁰ Tudi neagrarna dejavnost, kolikor jo kataster razkriva – v glavnem le pri kajžarskem sloju –, ne priča o tem, da bi se Trnovo bistveno razlikovalo od Bistrice in Prema. Pri slabi polovici od 21 trnovskih podružnikov in kajžarjev ni navedbe, s čim so se ukvarjali; od preostalih je bilo 7 tkalcev, trije kmečki čevljarji in en kmečki krojač, eden je označen kot gospod, en domec (oštat) pa je bil v rokah duhovnika. Med 26 podružniki na Premu je izpričanih šest obrtnikov (tesar, kmečki mizar, kmečki krznar in trije kmečki čevljarji), precej več (18) pa med 27 v Bistrici (14 kmečkih čevljarjev, trije kmečki krojači in en krznar). Poleg kmečkega čevljarstva sta bili za Bistrico značilni še dve obrti, mlinarstvo in žagarstvo (kataster pozna 16 mlinov in pet žag), pri čemer zadnje tedaj še ni doseglo vrhunca.¹¹ Tako je bila v luči terezijanskega katastra posebnost Trnovega samo tkalska obrt. Tkalci po Valenčiču glede na številčnost verjetno niso tkali le volne iz domače vasi, ampak za širše tržišče, tako kot je krajevene potrebe presegalo število čevljarjev v Trnovem in Bistrici. Pri obeh kakor tudi pri nekaterih drugih okoliških vaseh je k živahnejšemu prometu in s tem gospodarskemu razvoju prispevala lega ob trgovski cesti, po kateri je potekal promet na Reko in nazaj ter prinašal zaslužek zlasti tistim podložnikom, ki so se ukvarjali s prevozništvom trgovskega blaga. Poleg tega je imel za razvoj Trnovega pomembno vlogo sedež obsežne župnije.¹²

¹ O Valenčiču gl. Drnovšek, Ob visokem jubileju.

² Valenčič, Iz gospodarske preteklosti Bistrice, str. 70. Prim. tudi: Valenčič, Iz gospodarske preteklosti Trnovega, str. 43.

³ Podatek je po Valenčiču leta 2011 povzel T. Šajn v zborniku *Občina Ilirska Bistrica* (Šajn, Gospodarsko življenje, str. 89).

⁴ *Trnovo: ob 300-letnici*. – Brez osnove je trditev T. Šajna, da je »njihov kraj [Trnovo] pred 300 leti že dobil tržne pravice« (Šajn, Trnovo je in ga obenem ni, str. 4).

⁵ Baraga, Inventar in urbar. – Mag. France Baraga me je junija 2012, še pred objavo zbornika, prvi opozoril na podatek o trgu, za kar se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem.

⁶ Valenčič, Iz gospodarske preteklosti Trnovega.

⁷ O katastru in Valenčičevem pristopu k njemu: Valenčič, Nekdanji bistriški okraj, str. 3; o terezijanskem katastru na splošno: Ribnikar, Zemljiški kataster, str. 321–324.

⁸ Valenčič, Nekdanji bistriški okraj, str. 9–14. – O Premu kot trgu gl. Golec, Senožče in Prem, str. 378–382.

⁹ Od zgodnjenovoveških notranjskih trgov so bili izrazito kajžarski Vrhnika, Gorenji Logatec in Cerknica (Golec, Zgodnjenovoveška »kajžarska« trga; Golec, Cerknica – pozni nastanek).

¹⁰ Valenčič, Nekdanji bistriški okraj, str. 9–14, 16–17.

¹¹ Prav tam, str. 16–17; isti, Iz gospodarske preteklosti Bistrice, str. 72–73. – Pridevnik kmečki za obrtnika (kmečki čevljar, krojač idr.), ki se v tem času v virih pogosto pojavlja, pomeni osebo, ki izdeluje in popravlja manj zahtevne obrtne izdelke, namenjene kmečkemu prebivalstvu.

¹² Valenčič, Iz gospodarske preteklosti Bistrice, str. 73.

V takšnih oziroma zelo podobnih okoliščinah je torej nekaj desetletij prej, leta 1713, v pisnem viru zasvetila naslovitev Trnovega kot trga. K funkcijam kraja, ki bi lahko prispevale k uveljavitvi trškega naslova, se bomo v nadaljevanju še vrnili. Prej pa si oglejmo temeljne značilnosti Trnovega v srednjem in zgodnjem novem veku ter v kakšnih razmerah in ob kateri priložnosti je kraj dokumentiran kot trg.

Temeljne značilnosti Trnovega v srednjem in zgodnjem novem veku

Kot rečeno, je bilo Trnovo sedež velike župnije, z ugodno prometno lego in razdeljeno med več zemljiških gospodov. V pisnih virih se prvič omenja leta 1264 (*in contrata Dornech*), malo preden je z omembo župnika (*plebano de Dornech*) izpričan obstoj župnije (1272),¹³ dobrega četrto stoletja zatem pa še sosednje vasi Bistrica (1300).¹⁴ Tako kot v srednjeveških virih ni mogoče zaslediti bistriškega gradu, a je potrjeno obstajal,¹⁵ bi tudi Trnovo lahko bilo že v srednjem veku trg, ki bi ostal nedokumentiran in bi zakrnel oziroma ugasnil.¹⁶ Tako bi njegova osamljena omemba iz leta 1713 pričala o reliktu nekdanjega trškega naselja.¹⁷

Velika večina srednjeveških trgov na Slovenskem – kot tudi nekateri mlajši – se je razvila pod gradom kot središčem teritorialnega zemljiškega gospodstva z deželskosodnimi pravicami. Pri Trnovem ta temeljni element pogrešamo najprej. Resda je v bližini stal bistriški grad, a kot tak ni bil organsko povezan s Trnovim in je za povrh zgodaj izgubil funkcijo sedeža gospodstva. Njegova posest je namreč v začetku 15. stoletja prišla pod gospodstvo Postojna, tedaj v rokah grofov Celjskih. Od teh so postojnsko gospodstvo leta 1430 pridobili deželni knezi Habsburžani, ki jim je od konca 16. stoletja sledilo več plemiških lastnikov, dokler ni leta 1722 zopet postalo deželnoknežje oziroma komorno gospodstvo.¹⁸ Razumljivo je, da je bila Postojna v Trnovem zemljiški gospod največjemu delu podložnikov – ob nastanku terezijanskega katastra sredi 18. stoletja približno polovici.¹⁹ Postojnske- mu gospodstvu je pripadalo tudi deželsko sodišče kot policijsko in višjesodno oblastvo z določenimi pristojnostmi nad vsemi podložniki na ozemlju sodišča

ne glede na njihovo pripadnost različnim gospodom. Še po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja naj bi bilo celotno Trnovo v postojnskem sodišču, si je pa nad vasjo določene deželskosodne pravice očitno lastilo tudi gospodstvo Prem. Kot vse kaže, so mejo med sodiščema slednjič prestavili, tako da je šla (od) leta 1764 natanko po sredi vasi.²⁰ Za razliko od gospodstva Postojna je imelo premsko gospodstvo dotlej

²⁰ Zgodovinska karta deželskih sodišč, nastala na podlagi raziskav L. Hauptmanna, prikazuje potek meje med postojnskim in premskim deželskim sodiščem natanko skozi Trnovo (*Historischer Atlas, Landgerichtskarte*, Bl. 35). Opira se na edini znani opis meje postojnskega sodišča iz leta 1764, medtem ko avtor ni razpotalagel z nobenim opisom za deželsko sodišče Prem (*Erläuterungen zum Historischen Atlas*, str. 482–483). V Hauptmannovem gradivu je ohranjen prepis poteka meje deželskega sodišča Postojna iz omenjenega leta, ki pravi, da pride meja iz Trnovskega gozda čez pašnike do vasi Trnovo, gre na kolovoz (*Fahrweg*), tako da vsakemu deželskemu sodišču pripada polovica vasi in s tem polovica hiš, nato pa se nadaljuje na deželno cesto (*Landstrasse*), ki jo prečka in vodi naravnost do cerkve sv. Trojice (SI AS 1339, Zbirka Ljudmila Hauptmanna, šk. 4, št. 45, Adelsberg, pag. 3). Najbolj logičen potek meje po sredini vasi bi bil vzdolž (danes pokritega) potoka Trnovška, ki deli Trnovo na dva dela. Potok je tekkel pod deželno cesto Postojna–Reka, od nje pa je bilo v isti smeri naravnost najbližje do (nekdanje) cerkve sv. Trojice (gl. Lieberjevo cestno karto iz okoli leta 1780: SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526; in franciscejsko katastrsko mapo iz leta 1823: SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, A 26, k. o. Trnovo, mapni list VII). Več virov priča o tem, da potek meje še malo pred letom 1764 ni mogel biti takšen. Okoli leta 1750 je Trnovo v terezijanskem katastru pri prav vseh gospodstvih in imenjih, ki so tu imela posest, navedeno kot kraj, ki pripada deželskemu sodišču Postojna; posebej pomenljivo je, da je s takim podatkom v svoji krajevni tabeli – šlo je za tiskane obrazce, namenjene cenam pridelkov – postreglo tudi premsko gospodstvo (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 25, RDA, P 14 (župnija Trnovo s pripadajočimi cerkvami), No. 3, s. d.; šk. 30, RDA, P 98 (gospodstvo Postojna), No. 3, s. d.; šk. 31, RDA, P 103 (imenje Bottoni-Nicoletti), No. 2, s. d.; šk. 32, RDA, P 109 (dvorec Trnovo), No. 2, s. d.; šk. 36, RDA, P 132 (Oberburgovo imenje), No. 2, s. d.; šk. 37, RDA, P 136 (gospodstvo Prem), No. 4, s. d.; šk. 38, RDA, P 138 (posest Prestranek-Mühlhofen), No. 2, s. d.). Iz tri desetletja mlajšega jožefinskega katastra je poleg hišnih števil, uvedenih leta 1770, za povrh razvidno, da so vsi postojnski podložniki razen enega, večina podložnikov Mühlhofna ter dva od štirih premskih podložnikov prebivali v tistem delu Trnovega, ki je leta 1764 pripadal deželskemu sodišču Prem; lokacije domov so ugotovljive iz hišnih števil na omenjeni cestni karti iz okoli leta 1780. Na šele nedavno spremembo poteka deželskosodne meje prejkone kaže tudi tisti del njegovega opisa iz leta 1764, ki se nanaša na Trnovo. Pri navedbi, da polovica vasi s polovico hiš pripada postojnskemu, druga polovica pa premskemu gospodstvu, je pripomba, da s tem ni prejudicirana sejemska stojnina (*Standgeld*), katere pobiranje sta dotlej nadzorovali obe deželski sodišči; pri cerkvi sv. Trojice pa je zapisano, da si obe sodišči pridržujeta dotlej običajno stojnino (SI AS 1339, Zbirka Ljudmila Hauptmanna, šk. 4, št. 45, Adelsberg, pag. 3). Zgovorna je prošnja Janeza Ferdinanda grofa Porcie kranjskim deželnim stanovom v zvezi z zakupom pobiranja čepnine leta 1636. Grof je prosil, naj vasi Košana, Trnovo in Bistrica v izogib sporom štejejo k njegovima deželskima sodiščema Senožeče in Prem, čeprav se njegovo deželskosodno ozemlje tam prepleta s postojnskim sodiščem (*mit Adelsberg zwar vermischt*), vendar so ti kraji z vseh strani obdani z njegovim deželskim sodiščem (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 488, fasc. 298, pag. 883, 14. 7. 1636).

¹³ Bizjak et al., *Historična topografija Primorske*, str. 522; Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 106.

¹⁴ Prav tam, str. 140.

¹⁵ Sapač, *Grajske stavbe*, str. 7. Prim. Bizjak et al., *Historična topografija Primorske*, str. 140–141.

¹⁶ Tak primer stare farne vasi, ki je v srednjem veku izpričana kot trg, nato pa je trški naslov ugasnil, je Šentvid pri Stični (Golec, Šentvid pri Stični).

¹⁷ Morda je bil v srednjem veku tak trg belokranjski Pusti Gradec, ki je imel med koncem 17. in začetkom 19. stoletja, ko je dokumentiran, samo še dva oziroma tri domove (Golec, Trgi, ki jih ni bilo?, str. 615–623).

¹⁸ Sapač, *Grajske stavbe*, str. 7–8. Prim. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 379.

¹⁹ Valenčič, Nekdanji bistriški okraj, str. 11.

v Trnovem zelo obrobno vlogo, saj v kraju skoraj ni premoglo podložnikov.

Teritorialno gospodstvo, ki bi Trnovemu lahko podelilo trški status, najsi bo še v srednjem veku ali pozneje, je bilo tako samo postojnsko, a se to ni zgodilo. Glede na to, da v njegovih urbarjih, ki se začnejo konec 15. in segajo v drugo polovico 18. stoletja,²¹ za razliko od trga Postojna, s tem naslovom nikoli ne zasledimo Trnovega, ni nobenega dvoma, da trnovski trg, prvič izpričan leta 1713, ni mogel biti ustanova postojnskega zemljiškega gospodstva in ni imel srednjeveških korenin. V postojnskih urbarjih je Trnovo vseskozi vodeno kot vaško naselje osmih hub (kmetij). Večina je okoli leta 1500 prikazanih kot opustelih (zaradi turških vpadov).²² V drugi polovici 16. stoletja jih srečamo nastanjene in vse še kot cele, medtem pa se jim je pridružilo tudi eno podružništvo (kajža).²³ V časovnem razponu do srede 18. stoletja, ki ni pokrit z urbarji, so se nato vse razdelile, s čimer se je število posestnikov potrojilo. Tako je bilo po urbarju iz leta 1754 v kraju (*Dornegg Dorff*) 25 hubnih posesti, velikih od ene osmine do polovice hube, in ob teh še 5 kajzarjev ter 5 rovtov.²⁴ Trg Postojna, ki se je sicer razvil iz vasi z izvirno 13 hubami, je imel v izhodišču drugačno posestno strukturo. Že konec 15. stoletja so bile namreč v trgu (*margk zu Adlsperg*) vse hube razen dveh razdeljene, število posestnih enot pa je znašalo 24 (brez neznanega števila samo sumarno navedenih kajzarjev),²⁵ kar je trikrat toliko kot v tedaj večinoma opustelem Trnovem.

Tudi za drugo teritorialno oziroma pravo gospodstvo, Prem, so urbarji ohranjeni že od konca 15. stoletja in enako kot postojnski ne pokrivajo časovnega

razpona od 70. let 16. stoletja do nastanka terezijanskega katastra sredi 18. stoletja.²⁶ Premsko gospodstvo je bilo na trnovskih tleh, kot rečeno, komajda zastopano s podložniško posestjo. Okoli leta 1500, na prelomu iz srednjega v novi vek, je imelo tu eno samo hubo in še to je izgubilo že v prvi polovici 16. stoletja.²⁷ Sredi 18. stoletja pa so mu na dveh drugih koncih Trnovega pripadali trije podružniki ali kajžarji.²⁸

Žal vse do začetka 18. stoletja nimamo vpogleda v podložniško posestno strukturo drugega najpomembnejšega zemljiškega gospoda v kraju, trnovske župnije, katere urbar iz leta 1713 govori o Trnovem kot o trgu. O njeni podložniški posesti v kraju v preteklih stoletjih lahko sicer sklepamo glede na veliko število podružništev ali kajž, ki so mlajši pojav in o čemer bomo še govorili v nadaljevanju. Drugih pet zemljiških gospodov, ki so ob nastanku terezijanskega katastra v Trnovem imeli podložniško posest,²⁹ je bilo znatno manj pomembnih, s skupno nekaj več kot šestimi hubami. Njihova imenja so razen župnijske cerkve sv. Petra nastala pozno, šele v prvi polovici 18. stoletja: Bottoni-Nicolettijevo imenje, posest Prestranek-Mühlhofen, Oberburgovo imenje in dvorec

²⁶ Žnidaršič Golec, *Vodnik po urbarjih*, str. 164.

²⁷ V najzgodnejših premskih urbarjih iz obdobja 1494–1501 je Trnovo poimenovano po župnijskem zavetniku kot Sv. Peter. Huba je morala biti blizu župnijske cerkve, na kar poleg imena kraja kaže dajatev prošenjski oves (*kirchtag habern*), ki jo je podložnik plačeval po urbarju iz leta 1494, edinem, v katerem so navedene dajatve. Kraja ni v urbarjih od urbarja za leto 1548 dalje. – SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 102. I/58, Lit. P-VI, 1a, urbar gospodstva Prem 1494, fol. 16v; prav tam, Lit. P-VI, 1b, urbar gospodstva Prem 1498, fol. 91v; prav tam, Lit. P-VI, 2, urbar gospodstva Prem 1499–1501, fol. 79v; prav tam, Lit. P-VI, 3, urbar gospodstva Prem 1548; prav tam, Lit. P-VI, 5, urbar gospodstva Prem 1572; prav tam, Lit. P-XIX, 10, urbar gospodstva Prem, 1574; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 37, RDA, P 136, No. 33, urbar gospodstva Prem 1574; prav tam, No. 34, urbar gospodstva Prem 1578.

²⁸ Po terezijanskem katastru je imelo premsko gospodstvo v Trnovem tri podložnike: dva s pol podružništva ali kajže (*Vntersass oder Khejschen*) in enega s celim. Poleg tega je šest podložnikov drugih gospodov – kot take jih srečamo v katastru pri gospodstvu Postojna, župniji Trnovo in dvorcu Trnovo – uživalo posamezne koščke premske gospodarske gmajne (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 11, BT; P 136 (gospodstvo Prem), No. 30, napovedna tabela, s. d.; šk. 37, RDA, P 136 (gospodstvo Prem), No. 6, izvleček iz štiftnega registra 1757; šk. 22, RDA, P 98, urbar gospodstva Postojna, s. d. [1754], s. p.; šk. 32, RDA, P 109 (dvorec Trnovo), No. 3, štiftni register 1756, s. p.; šk. 25, RDA, P 14 (župnija Trnovo s pripadajočimi cerkvami), No. 11, izvleček iz urbarja, s. d., s. p.). Po jožefinskem katastru s konca 80. let 18. stoletja so premski podložniki, tedaj štirje, prebivali v hišah št. 1 in 2 ter 43 in 44, pri čemer sta bila enaka kot po terezijanskem katastru priimka na št. 1 – Štefancič in 43 – Sever (SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 292, Naborno gospodstvo Prem, katastrska občina Bistrica [prav: Trnovo], parcelnik, s. d., s. p.). Cestna karta iz okoli leta 1780 razkriva, da sta hiši št. 1 in 2 stali na skrajnem zahodnem koncu vasi, št. 43 in 44 pa na vzhodnem, takoj čez potok Trnovšek (SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526).

²⁹ Številčni pregled nad posestjo osmih zemljiških gospodov v Trnovem gl. v: Valenčič, Nekdanji bistriški okraj, str. 11.

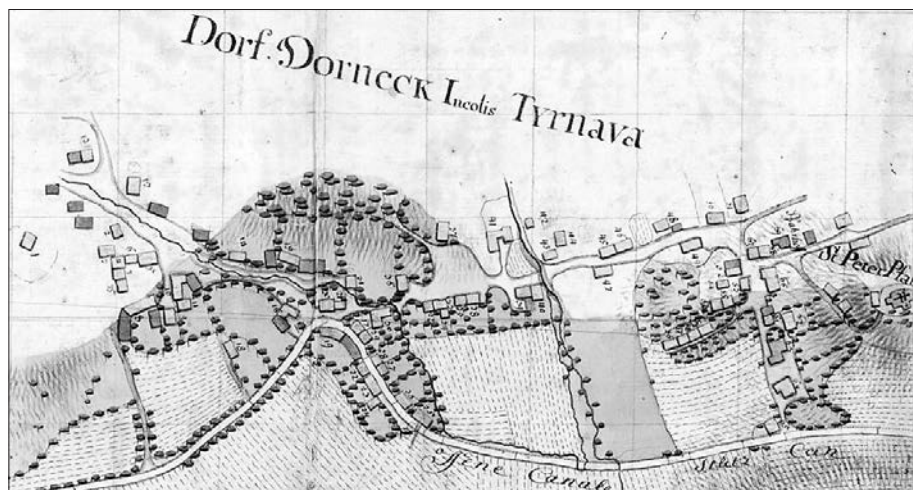
²¹ Seznam urbarjev gospodstva Postojna gl. v: Žnidaršič Golec, *Vodnik po urbarjih*, str. 164. Vodnik povzema tipkovno napako, ki se je pripetila v 2. zvezku vodnika pri dataciji najmlajšega urbarja (št. 274), in sicer da gre za nedatirani urbar iz druge polovice 16. stoletja (Jurčič Cargo in Žnidaršič Golec, *Vodnik*, str. 217). Urbar v resnici spada v drugo polovico 18. stoletja in je nekoliko mlajši od terezijanskega katastra. Najstarejši urbar je v vodniku in arhivu po novem datiran v leto 1496 (prav tam, str. 214) – letnica je tudi na ovitku iz okoli leta 1900 –, M. Kos pa je njegov nastanek postavil v leto 1498 (Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 16). O pravilnosti Kosove datacije pričata referenčni letnici 1497 in 1499 (fol. 12r in 13r).

²² SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 73, I/42, Lit. A-1 (a), urbar gospodstva Postojna, s. d. [1496], fol. 80v; prav tam, Lit. A-1 (b), urbar gospodstva Postojna, s. d. [1500], fol. 35v–36r; prav tam, Lit. A-1 (c), urbar gospodstva Postojna, s. d. [1503–1504], fol. 28r. O pustotah zaradi turških vpadov na tleh zgodovinskega Krasa gl. Šumrada, *Gospodarske posledice*.

²³ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 73, I/42, Lit. A-1, register urbarskega davka gospodstva Postojna 1564, s. p., Dornnegkh; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 30, RDA, P 98, No. 42, urbar gospodstva Postojna, s. d. [1576], s. p., Dornneckh.

²⁴ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 22, RDA, P 98, urbar gospodstva Postojna, s. d. [1754], s. p., Dornegg Dorff.

²⁵ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 73, I/42, Lit. A-1 (a), urbar gospodstva Postojna, s. d. [1496], fol. 1–3v. Prim. Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 223–224.



Trnovo na Lieberjevi cestni karti iz okoli leta 1780; vse hiše razen petih pod župnijsko cerkvijo so označene s hišnimi številkami (SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526).

Trnovo.³⁰ Slednji je – poleg župnije in župnijske cerkve – edini imel sedež v kraju, na doslej neznani, zdaj ugotovljeni lokaciji v bližini župnišča in je kot pravna oseba funkcioniral malo časa, le nekaj desetletij sredi 18. stoletja.³¹

Fiziognomijo Trnovega kot prvi vir celovito prikazuje Lieberjeva cestna karta iz okoli leta 1780 (raje prej kakor pozneje), ki razen za peščico hiš pod župnijsko cerkvijo vsebuje tudi hišne številke.³²

³⁰ Valvasor (1689) ne pozna še nobenega teh imenj (prim. Gratzky, *Repertorium*). O njihovi posesti v Trnovem: Valenčič, Nekdanji bistrški okraj, str. 11; o historiatu: isti, str. 7–8; Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 308 in 503.

³¹ O dvorcu Trnovo gl. samostojni prispevek v isti številki *Kronike*.

³² SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526. – Nedatirano karto komercialne ceste od Postojne do Reke je narisal in podpisal Leopold Lieber, vodilni zemljemerec tega časa na Kranjskem (o njem gl. Korošec, *Naš prostor*, str. 129). V literaturi najdemo datacijo 1785 (na str. 2 k sliki na hrbtni strani zbornika Simčič (ur.), *Trnovo: ob 300-letnici*), ki je prepozna. Za določitev časa nastanka karte so referenčni vir župnijske matice iz časa po letu 1770, ko so v Trnovem, tako kot drugod, prvič uvedli hišno oštevilčenje (ŠAK, Ž Ibi, MKK 1766–1783, MKK 1783–1790, MKK 1791–1803, MKP 1702–1773, MKP 1773–1790, MKP 1791–1803, MKU 1748–1790, MKU 1791–1803). Kot pričajo župnijske matične knjige, je leta 1785 v kraju stalo že vseh 81 hiš, ki jih srečamo v jožefinskem katastru okoli leta 1787; v slednjem manjka le št. 75, ker je verjetno za nekaj časa opustela (SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 292, Naborno gospostvo Prem, katastrska občina Bistrica [prav: Trnovo], parcelnik, s. d., s. p.). Janezu Vičiču, po katastru gospodarju hiše št. 81, se je namreč 23. oktobra 1785 na tej številki rodil otrok. Na cestni karti pa najdemo samo 75 hiš, in sicer so s številkami opremljene hiše št. 1–69 ter št. 75, medtem ko številke pogrešamo pri petih hišah med župniščem in župnijsko cerkvijo. Kot je razvidno iz jožefinskega katastra in je mogoče potrditi tudi s pomočjo hišnih števil v matičnih knjigah, sta bili hiši št. 69 in 70 v resnici zasebni, št. 71 meznarija tik ob cerkvi (po jožefinskem katastru je bil njen posestnik Anton Abramič, ki pa ga krstna matica 22. oktobra 1772 imenuje v roditelju *editui parochia-lit*), št. 72 in 73 hiši za kaplane (kaplaniji), župnišče pa je imelo št. 74 in ne 69, kot je pomotoma vpisano na cestni karti, manj

Malo mlajši jožefinski kataster iz okoli leta 1787, ki sicer še ne pozna tlorisne upodobitve zemljišč,³³ pa za posamezne hiše razkriva, kateremu gospostvu so bile podložne.³⁴ Na podlagi teh dveh virov in ob pritegnitvi župnijskih matičnih knjig je bilo mogoče ugotoviti, da je Trnovo ob prvem hišnem oštevilčenju leta 1770 štel 74 hiš ter kako so bile razdeljene med različna zemljiška gospostva.³⁵ Zelo malo, nasprotno, pove jožefinski vojaški zemljevid iz let 1784–1787, ki pravi, da so vse hiše zgrajene iz kamna, ne da bi katero posebej izpostavil.³⁶ O t. i. poštni cesti od Zagorja

zanesljivem viru od prej navedenih. Hišno oštevilčenje se je ob uvedbi leta 1770 začelo na skrajnem severnem koncu Trnovega in končalo na južni strani z župniščem kot najvišjo številko. Št. 75 je nastala pozneje, o čemer priča dejstvo, da je na cestni karti vrisana na povsem drugem koncu Trnovega, vrinjena med hiši št. 7 in 8. V matičnih knjigah je dokumentirana sploh šele s krstom otroka 31. maja 1794 (medtem je, kot rečeno, za nekaj časa najbrž propadla), naslednja št. 76 pa se prvič pojavi v vpisu krsta 8. junija 1782. Številke od 75 do 81 in naprej so hišam dodeljevali glede na kronologijo njihovega nastanka, zato so bile raztresene po vsem Trnovem. Za datacijo Lieberjeve cestne karte je tako ključno dejstvo, da je št. 75 potrjeno poznejšega nastanka, dodeljena po letu 1770, in da višjih števil od te oziroma novonastalih hiš brez števil na karti še ni. Kartograf Lieber je na Kranjskem deloval okoli leta 1780, potrjeno še leta 1782 (Korošec, *Naš prostor*, str. 129), sicer pa že od leta 1775, ko je začel z dve leti trajajočo gradnjo ceste od Pazina do Reke (Šorn, *Modernizacija cestnega in vodnega omrežja*, str. 79).

³³ O jožefinskem katastru Ribnikar, *Zemljiški kataster*, str. 324–327.

³⁴ SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 292, Naborno gospostvo Prem, katastrska občina Bistrica [prav: Trnovo], parcelnik, s. d., s. p.

³⁵ ŠAK, Ž Ibi, MKK 1766–1783, MKP 1702–1773, MKU 1748–1790 – Pripadnost posamezne hiše zemljiškemu gospostvu so v krstno in poročno matico vpisovali dve leti in pol od dodelitve hišnih števil, od začetka novembra 1770 do konca maja 1773.

³⁶ Opisni del zemljevida v rubriki Trdne zgradbe napotuje na opise okoliških naselij, *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, str. 178), pri katerih pravi enako (prav tam, str. 170–178).

proti Reki izvemo, da je zaradi kamnite podlage uporabna ob vsakem času, druge poti pa so bolj pešpoti.³⁷

Prometni pomen Trnovega se je močno povečal v 18. stoletju, ko je Reka postala svobodno pristanišče (1719). Kljub pomembni prometnici proti Kvarnerju že od srednjega veka dalje³⁸ pa tu še vse 16. stoletje ni izpričana nobena mitnica.³⁹ Mitninsko postajo, t. i. prejemniški urad, so vzpostavili šele kranjski deželni stanovi v 17. stoletju.⁴⁰ Poštna postaja, tako kot mitnica oddana v zakup, se ji je pridružila kmalu po poddržavljenju pošte (1722),⁴¹ verjetno v tridesetih letih 18. stoletja,⁴² pri čemer je obe nekaj časa upravljala ista družina Klapše.⁴³ Že iz lokacije Klapšetove hiše⁴⁴

je jasno, da je šla prvotna glavna cesta skozi Trnovo in ne mimo kraja, kot prikazujejo zemljevidi v drugi polovici 18. stoletja.⁴⁵

V kraju je bila tako dolga stoletja najpomembnejša (in edina) ustanova župnija sv. Petra, ena obsežnejših in starejših v tem delu Kranjske, vključena v tržaško škofijo ter pod patronatom deželnega kneza.⁴⁶ Po Valvasorju (1689), četrto stoletja pred omembo trga, je imela tri vikariate (Prem, Podgraje in Knežak) ter skupno kar 38 podružničnih in vikariatnih cerkva.⁴⁷ Poročilo ob obisku tržaškega škofa leta 1693 za celotno župnijo navaja 3500 obhajancev in 2500 mlajših oseb, v njej pa so poleg župnika delovali trije kaplani [pri vikariatnih cerkvah] in dva duhovna pomočnika [trnovska kaplana].⁴⁸

³⁷ Tudi to se ponavlja pri vseh krajih, pri čemer manjka navedba širine ceste v čevljih (prav tam, str. 170–178).

³⁸ Gestrin, *Trgovina slovenskega zaledja*, str. 202–203.

³⁹ Gl. karto mitnice prav tam, list med str. 208 in 209, in karto v: Gestrin, Mitnina, str. 163.

⁴⁰ Konec 17. stoletja je bila deželnostanovska mitnica v Trnovem že nekaj časa utečena (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 312, fasc. 554, pag. 354–356, 27. 3. 1696).

⁴¹ O poddržavljenju pošte Zontar et al., *Razvoj poštne prometa*, str. 99.

⁴² Na čas nastanka trnovske pošte lahko sklepamo iz podatkov, da so pošto na Reki odprli leta 1730, v Postojni pa okrog leta 1736 (Juriševič, *S pošto skozi preteklost*, str. 46–47), ter da ima Florijančičev zemljevid Kranjske iz leta 1744 pri Trnovem znak za pošno postajo (Florijančič, *Deželopisna karta*, list 8 in legenda na listu 11). Trnovski poštni mojster je izpričan naslednje leto (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 254, I/132, lit. P VI–10, 11. 6. 1745; prim. Juriševič, *S pošto skozi preteklost*, str. 54).

⁴³ Leopolda Klapšeta in člane njegove družine srečujemo v trnovskih matičnih knjigah, ki se začenjajo po požaru leta 1702, od leta 1705 dalje (ŠAK, Ž Ibi, MKP 1702–1773, s. p., 10. 7. 1705; MKK 1706–1714, s. p., 31. 8. 1706, 11. 3. 1707, 2. 8. 1712), kot mitničarja (*Telonarj*) prvič poimenovanega leta 1718 (prav tam, MKK 1714–1746, s. p. 18. 12. 1721). Umrli je pri 75 letih, in sicer 14. februarja 1725, ko ga mrliška matica označuje kot deželnega, tj. stanovskega mitničarja (prav tam, MKU 1702–1747, s. p.). Sledil mu je Jožef Leopold, prvič označen kot stanovski mitničar istega leta 1725 (prav tam, MKK 1714–1726, s. p., 27. 9. 1725), ki je premnil (brez navedbe starosti) 19. januarja 1756 (prav tam, M; 1748–1790, s. p.). Kot cesarsko-kraljevega poštnega mojstra v Trnovem ga srečamo leta 1745 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 254, I/132, lit. P VI–10, 11. 6. 1745), zapuščinški inventar pa ga imenuje »nekdanji c.-kr. poštni mojster in filijalni (mitninski) prejemnik v Trnovem« (SI AS 309, Zbirka zapuščinških inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 43, H-54 (nova H-53), 23. 6. 1756, pag. 3). Kot priča trnovska poročna matica, je bil Jožef Leopold sin mitničarja Leopolda; 23. novembra 1723 se je poročil z Rečanko Katarino Spoliat (ŠAK, Ž Ibi, MKP 1802–1773, s. p.). – Klapšeti so sicer prišli iz Kostela, kjer se je okoli leta 1688 rodil Leopoldov sin Franc Pavel, slovenski nabožni pisatelj, župnik v Kostelu in najdlje v Tomaju, umrl 1772 (Lukman, Klapše Pavel Franc, str. 458). Tega svojega brata je namreč Jožef Leopold leta 1756 z oporoko imenoval za svojega glavnega dediča (gl. naslednjo opombo).

⁴⁴ Gre za hišo št. 63, ki jo na Lieberjevi cestni karti iz okoli leta 1780 (SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526) najdemo v bolj poudarjeni barvi od drugih. Stala je v središču zgornjega dela Trnovega, med glavno cesto in župniščem; z naprej štrlečim delom je tvorila cestno ožino, na drugi strani ceste pa je videti prav majhno poslopje, ki skupaj z ožino kaže na funkcijo mitnice. Po jožefinskem katastru je bila hiša v lasti Ignaca barona Lazarinija (SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko,

šk. 292, Naborno gospostvo Prem, katastrska občina Bistrica [prav: Trnovo], parcelnik, s. d., s. p., parcela 1852/128). Ta je bil brat barona Antona, ki je leta 1772 umrl na tej hišni številki, star 33 let (ŠAK, Ž Ibi, MKU 1748–1790, s. p., 25. 9. 1772). Iz Antonovega zapuščinškega inventarja, iz katerega je razvidno tudi njuno sorodstveno razmerje, izvemo, da je hišo v Trnovem kupil le dobro leto prej, tik pred poroko leta 1771, in sicer za 800 goldinarjev od tomajskega župnika Franca Pavla Klapšeta (SI AS 309, Zbirka zapuščinških inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 65, I-87, 5. 12. 1772, pag. 1–3). Ta pa je prišel do nje leta 1756 kot glavni oporočni dedič svojega brata, trnovskega poštnega mojstra in mitničarja Jožefa Leopolda Klapšeta, o čemer priča bratova oporoka (SI AS 309, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, H-40, 25. 2. 1756). O hiši Leopolda Jožefa Klapšeta iz njegovega zapuščinškega inventarja izvemo, da so jo skupaj s pritlikinami ocenili na 5000 goldinarjev, ker pa je stala na podežlju, so njeno vrednost znižali na realnejših 3000 in od tega odšteli 400 goldinarjev, kolikor je cesarski erar Klapšetu dodelil za zgraditev t. i. uradne hiše (*zur erbauung des Einnehmer Amts-Haus*) (SI AS 309, Zbirka zapuščinških inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 43, H-54 (nova H-53), 23. 6. 1756, pag. 3–4). Lokaciji ni mogoče z gotovostjo slediti dlje v preteklost. Po terezijanskem katastru je imel »gospod« (Jožef) Leopold Klapše okoli leta 1755 oštati in kajžo, oba podložna trnovski župniji (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 25, P 14, No. 5, s. d.); teh dveh nepremičnin njegov zapuščinški inventar ne pozna, ampak ju očitno vključuje med pritlikline omenjene hiše. To posest ali njen del je Klapše leta 1736 kupil od trnovskega župnika; kot pravi regest kupnega pisma v njegovem zapuščinškem inventarju, sta tedaj bila predmet kupoprodaje opuščena hiša in pol podružništva oziroma kajže (*wegen des veredten Haufs und zu Dorneg ligenden halben untersasserey*) (SI AS 309, Zbirka zapuščinških inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 43, H-54 (nova H-53), 23. 6. 1756, pag. 8–9). V župnijskem urbarju iz leta 1713 Klapšetove hiše ni, ker bodisi ni stala na župniji podložnem zemljišču bodisi ker je še ni bilo. Je pa kot zadnja popisana hiša prejemniškega, tj. mitninskega urada (*von denen Einnehmer Amt haufs daselbt zu Dornekh*), za katero so župniji plačevali deželni stanovi, in sicer največ od vseh v Trnovem (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 66, I/38, Lit. T VI-4, inventar in urbar župnije Trnovo 1713, pag. 765–772). – Danes je na tem mestu nova stavba, zgrajena na prelomu iz 20. v 21. stoletje. Hišno ime prejšnje je skoraj povsem pozabljeno: Klepčarjeva (informator Ivan Valenčič, roj. 1958, Gregorčičeva cesta 14, Ilirska Bistrica).

⁴⁵ SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526; *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, sekcija 229.

⁴⁶ Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 106–107; Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 737.

⁴⁷ Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 737–739.

⁴⁸ Durissini, *Diario di un viaggiatore*, str. 113–119.

Kljub sedežu stare župnije pa Trnovo ni bilo tipična farna vas, ki bi se strnila okoli župnijske cerkve. Slednja še danes stoji nekoliko odmaknjena na vzpetini južno od kraja, ki sta ga v preteklosti sestavljali dve vaški jedri – Gorénc pod cerkvijo in Gabrije na severni strani.⁴⁹ Župnijski podložniki so bili povčini kajžarji ter le nekaj kmetov na razdeljenih dveh hubah in pol. Po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja je daleč največ kajž (15 od 21) pripadalo prav župniji.⁵⁰ Že izraz kajža ali podružništvo kaže na mlajši nastanek, praviloma šele v zgodnjem novem veku. Stare farne vasi so, nasprotno, poznale oštate (domce), tako kakor urbana naselja.⁵¹

Kot je mogoče ugotoviti na podlagi cestne karte iz okoli leta 1780 in nekaj let mlajšega jožefinskega katastra,⁵² so se že dolgo razdeljene hube in kajže, podložne domači župniji – skupaj 23 (vključno z župniščem, obema kaplanijama in mežnarijo) –, koncentrirale v zgornjem delu Trnovskega, od potoka Trnovska, ki je tekla po sredi vasi, do mežnarije ob cerkvenem zidu. Onstran potoka, v severnem delu vasi, so močno prevladovali podložniški domovi postojnskega gospodstva, ki jih je bilo skupno 34. Drugi domovi v kraju so pripadali posesti Mühlhofen (6), posesti Zemon (4) in gospodstvu Prem (4).⁵³ Pri treh gospodskih hišah v bližini župnišča (št. 63, 64 in 66) kataster ne navaja pripadnosti gospodstvu; prva je bila mitnica,⁵⁴ zadnja od treh (št. 66) pa dominikalna posest, nekdanji dvorec Trnovo.⁵⁵

Dihotomija med obema deloma naselja, ki jo potrjujejo tudi zgodovinska dejstva, ne nazadnje poraja vprašanje, o katerem bo še tekla beseda, in sicer: ali se je oznaka trg v zgodnjem 18. stoletju, ko je po dosedanjih spoznanjih edinkrat dokumentirana (1713),

nanašala na celotno Trnovo ali samo na njegov južni, zgornji del, pretežno podložen domači župniji.

V terezijanskem katastru ni Trnovo nikjer označeno kot trg, ampak samo kot vas. Trga ni v dokumentih nobenega od osmih zemljiških gospodstev in imenj, ki so tu imela posest, tako tudi ne pri trnovski župniji,⁵⁶ v katere urbarju ga najdemo približno štirideset let prej. Pri tem naj povemo, da kraj Prem v katastrskih dokumentih domačega, premskega gospodstva prav tako ni voden kot trg. Premu ob istoimenskem gradu, najbližjemu trgu Trnovskega, je s Trnovim skupno to, da je v virih komajda kdaj izpričan s trškim naslovom, ki je tu prav tako ugasnil. Dolgo sta bila sploh edina znana vira o Premu kot trgu Valvasorjevi *Topografija Kranjske* (1679) in *Slava vojvodine Kranjske* (1689), dokler nista prišli na površje omembi iz prve četrtine 17. stoletja, obe v davčnih registrih premskega gospodstva.⁵⁷ Če ne bi imeli Valvasorja, ne bi bil na Prem kot trg nihče pozoren. In takih trgov je bilo na Kranjskem še nekaj, med njimi na Notranjskem Gorenji Logatec, za katerega imamo o naslavljanju s trgov poleg Valvasorja en sam podatek.⁵⁸ Ne Prema ne Gorenjega Logatca ne bomo več našli vrisana z znakom za trško naselje na Florijančičevem zemljevidu Kranjske iz leta 1744.⁵⁹

Valvasor je bil in ostaja najpomembnejša referenca za to, kateri kraji na Kranjskem so bili konec 17. stoletja trgi, vendar ni povsem zanesljiv. Čeprav ravno po njegovi zaslugi izvemo za več trgov, ki bi jih iz objektivnih razlogov zlahka prezrli – v *Slavi vojvodine Kranjske* se, denimo, kot trg prvič omenjajo Jesenice in izrecno, ne več samo posredno, Turjak⁶⁰ –, vemo danes tudi za trge, ki jih Valvasor nima, a je njihov obstoj dokumentiran še v njegovem času ali kmalu zatem. Gre za Poljane (Stari trg ob Kolpi), Rako pri Krškem, Toplice (Dolenjske Toplice)⁶¹ in Trnovo, ki se v virih pojavi kot zadnje (1713). Vsi so pozneje kot trgi ugasnili, pri čemer so Poljane trški naslov ohranjale že od 15. pa vse do prve polovice 19. stoletja in bile eden od samo treh kranjskih trgov (poleg dveh gorenjskih, Vač in Trziča), ki so skrbeli za to, da so

⁴⁹ Krajevni leksikon Slovenije iz leta 1968 Gorenc imenuje Gorénje (*Krajevni leksikon Slovenije*, str. 90).

⁵⁰ Valenčič, Nekdanji bistrski okraj, str. 11.

⁵¹ Tak razvoj – starejši oštati in mlajše kajže – je lepo viden pri stari farni vasi Šentvid pri Stični, ki je konec srednjega veka veljala za trg (Golec, Šentvid pri Stični, str. 38–42).

⁵² SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526; SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 292, Naborno gospodstvo Prem, katastrska občina Bistrica [prav: Trnovo], parcelnik, s. d., s. p.

⁵³ V zgornjem delu so okoli leta 1780 stale hiše s hišnimi številkami od 42 do 74, v spodnjem pa od 1 do 41 in po letu 1770 zgrajena hiša št. 75. Pod župnijo so po jožefinskem katastru okoli leta 1787 spadale številke: 45–46, 49, 52–62, 65 ter 67–74. V katastru je pri št. 62 sicer navedeno *Gült Dornegg* namesto *Pfarrgült Dornegg*, kar je očitna napaka, saj krstna matica leta 1812 izpričuje, da je šlo za hišo, podložno župnijskemu imenju: *sub dno paroch* (ŠAK, Ž Ibi, R 1804–1831, pag. 11). Podložni domovi gospodstva Postojna so bile hiše št. 3–5 in 12–42. Posesti Mühlhofen so pripadale hiše s št. 6–11, posesti Zemon hiše s št. 47–48 in 50–51, gospodstvu Prem pa s št. 1–2 in 43–44. Posest Zemon, ki v Trnovem po terezijanskem katastru še ni imela podložnikov (Valenčič, Nekdanji bistrski okraj, str. 11), jih je medtem pridobila od nekdanjega dvorca Trnovo in Oberburgovega imenja (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 32, RDA, P 109, No. 7 1/2).

⁵⁴ Gl. op. 44.

⁵⁵ O tej hiši gl. prispevek o dvorcu Trnovo v isti številki *Kronike*.

⁵⁶ Rektificirani dominikalni akti (RDA) so ohranjeni za vseh osem zemljiških gospodov, napovedne tabele (BT) pa manjkajo za dvorec Trnovo in imenje Bottoni-Nicoletti. – SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 3, BT, P 14 (župnija Trnovo s pripadajočimi cerkvami); šk. 4, BT, P 58 (župnijska cerkev sv. Petra v Trnovem); šk. 5 in 6, BT, P 98 (gospodstvo Postojna); šk. 10, BT, P 132 (Oberburgovo imenje); šk. 10 in 11, BT, P 136 (gospodstvo Prem); šk. 13, BT, P 138 (posest Prestranek-Mühlhofen); šk. 25, RDA, P 14 (župnija Trnovo s pripadajočimi cerkvami); šk. 28, RDA, P 58 (župnijska cerkev sv. Petra v Trnovem); šk. 30, RDA, P 98 (gospodstvo Postojna); šk. 31, RDA, P 103 (imenje Bottoni-Nicoletti); šk. 32, RDA, P 109 (dvorec Trnovo); šk. 36, RDA, P 132 (Oberburgovo imenje); šk. 37, RDA, P 136 (gospodstvo Prem); šk. 38, RDA, P 138 (posest Prestranek-Mühlhofen).

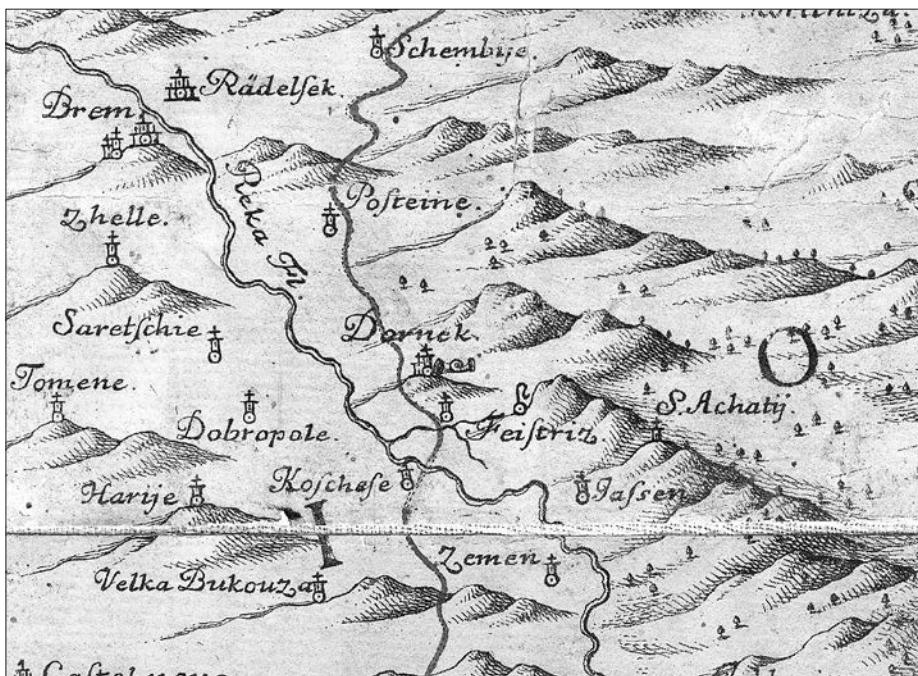
⁵⁷ Golec, Senožeče in Prem, str. 378–381.

⁵⁸ Golec, Zgodnjenovoveška »kajžarska« trga, str. 131–134.

⁵⁹ Prav tam, str. 132; Golec, Senožeče in prem, str. 382.

⁶⁰ Golec, Novonastali zgodnjenovoveški trgi, str. 215 in 236.

⁶¹ Prav tam, str. 211 in 218.



Trnovo (Dornik) ima na Florijančičevem zemljevidu Kranjske iz leta 1744 znaka za župnijo in poštno postajo (Florijančič, *Deželopisna karta*, list 8).

deželni knezi oziroma vladarji kontinuirano potrjevali njegove skromne zapisane pravice.⁶² Vsem štirim trgov, ki jih pri Valvasorju pogrešamo, je skupno, da so bili farna oziroma vikariatna vas in da niso stali ob gradu, sedežu zemljiškega gospodstva. Ni izključeno, da Valvasor za njihovo označevanje kot trg resnično ni vedel, lahko pa se mu ni zdelo dovolj uveljavljeno, da bi ga omenil in se je zadovoljil samo z obravnavo župnije. Kakor koli, Trnovemu bi vsekakor naredil uslugo, če bi ga uvrstil na seznam desetih trgov notranjske četrti,⁶³ kjer so tudi takšni, kakor sta pozneje ugasla Prem in (Gorenji) Logatec, nadalje Idrija, ki je ležala že zunaj Kranjske in za katero trški naslov ni potrjen,⁶⁴ ter Šentvid pri Vipavi, ki ni nastal ob gradu in je večidel pripadal Goriški.⁶⁵ Ne vemo skratka, ali Trnovega tedaj še niso pojmovali kot trg, koliko je bil kot tak prepoznaven navzven, če sploh, ter kakšne kriterije je imel za trge Valvasor. Trnovo je navedel samo na seznamu sedemnajstih župnij Notranjske⁶⁶ ali četrte petine Kranjske, tedaj manjše od poznejše Notranjske.⁶⁷

Trnovega kot trga prav tako ne bomo našli v nobenem drugem relevantnem viru o statusu naselij – v nobenem popisu krajev, trgov ali na kakem zemljevidu.⁶⁸ Valenčič, ki je na omembo trga očitno naletel prvi, je imel vsekakor prav, ko je zapisal, da ni imelo »tržnih pravic«,⁶⁹ zlasti če je s tem mislil trški privilegij, predvsem za sejemske pravice.

Gotovo je eno. Trnovo ni bilo trg srednjeveškega nastanka, ki bi mu trški naslov priznal teritorialni zemljiški gospod, niti ne tipična farna vas, iz katere bi se razvilo trško naselje. Poimenovanje trg se je pojavilo šele v zgodnjem novem veku. Tako se Trnovo uvršča med poznonastale zgodnjenovoveške trge, ki jih je bilo na Kranjskem lepo število, skupaj s Trnovim 15, od tega šest na Notranjskem.⁷⁰ Zgodnjenovoveški trgi so prepoznavni po tem, da praviloma niso razvili vseh trških funkcij in da predvsem niso imeli klasične trške samouprave.⁷¹ O mestu Trnovega med tovrstnimi trgi zapoznelci bomo natančneje

⁶² Golec, Trgi, ki jih ni bilo?, str. 595–609. O Tržiču: Golec, Trške pravice, str. 440–447; o Vačah: isti, Trg Vače, str. 48–51.

⁶³ Valvasor, *Die Ehre II*, str. 256.

⁶⁴ O Idriji: Golec, Erze, Wasser, Feuer, str. 159–161.

⁶⁵ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 473; Golec, Novonastali zgodnjenovoveški trgi, str. 226.

⁶⁶ Valvasor, *Die Ehre II*, str. 256. – Valvasor pravi, da je tu eno samo pravo mesto, Devin, in da bi morda precej hiš iz Ajdovščine lahko počastili z nazivom mesto. Nato pa navaja deset trgov »tega četrtega dela« dežele: Postojna, Planina, Prem, Štivan, Logatec, Vrhnika, Senožeče, Šentvid, Vipava in Idrija.

⁶⁷ Poznejše terezijansko Notranjsko okrožje, ustanovljeno leta

1748 in od leta 1783 imenovano Postojnsko, je poleg dotedanje Notranjske četrti zajelo prejšnjo Istrsko četrt in del četrti Srednja Kranjska. S francosko zasedbo (1809) je izgubilo oba dostopa do morja, ki ju po restavraciji avstrijske oblasti ni več dobilo nazaj (prim. *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 112, 118, 128 in 130).

⁶⁸ Omembi Trnovega kot trga je med temi viri poleg Valvasorja časovno najbližji Florijančičev zemljevid Kranjske iz leta 1744 (Florijančič, *Deželopisna karta*).

⁶⁹ Valenčič, *Iz gospodarske preteklosti Bistrice*, str. 70.

⁷⁰ Gl. zemljevid v: Golec, Novonastali zgodnjenovoveški trgi, str. 213. Na Notranjskem (v mejah po letu 1813) so bili taki trgi še: Prem, Šentvid pri Vipavi (Podnanos), Cerknica, Gorenji Logatec in Vrhnika.

⁷¹ Golec, Novonastali zgodnjenovoveški trgi, str. 240–242.

spregovorili pri obravnavi možnih razlogov za nastanek trga in analogij z drugimi kranjskimi trgi. Prepaj pa si bomo pogledali okoliščine, v katerih se je v viru domače provenience pojavilo kot trg.

Edina znana omemba trga leta 1713 in okoliščine njenega nastanka

Trnovo je kot trg edinkrat omenjeno v najstarejšem ohranjenem urbarju trnovske župnije sv. Petra, ki je sestavni del župnijskega inventarja, ohranjenega v arhivu vicedomskega urada v Ljubljani. Župnija je namreč spadala pod patronat deželnega kneza, vicedom pa je bil med drugim zadolžen za deželnoknežje župnije na Kranjskem. Izvod župnijskega inventarja in urbarja v vicedomskem arhivu je eden od treh identičnih, napisanih v nemščini, ki sta jih 6. maja 1713 podpisala in pečatila kranjski deželni vicedom Franc Anton grof Lanthieri in novi trnovski župnik Anton (Antonio) Spingaroli (Spignaroli), ko je zasedel izpraznjeno mesto predstojnika obsežne trnovske župnije.⁷²

Spingaroli, župnik celih 45 let do smrti leta 1758, je nasledil malo prej umrlega Nikolaja Salona (Solona), župnika v letih 1678–1710, ki se je župniji pred smrtjo odpovedal.⁷³ Ob Spingarolijevem prevzemu župnije so inventar župnijskega premoženja sestavili na novo, o čemer jasno pričajo navedbe, da je bilo župnišče (od požara 1702) še vedno v pogorelem stanju, brez pohištva in kuhinjske posode (ki bi pripadala župniji kot taki, ne duhovnikom). Nasprotno so se pri urbarju nedvomno naslonili na urbar, ki ga je uporabljal prejšnji župnik. Bilo bi komajda verjetno, da bi za Trnovo, ki je v urbarju prvi navedeni kraj, šele tedaj prvič uporabili oznako trg, ne da bi jo vseboval že urbar, iz katerega so podatke prepisali. Poimenovanje trg je torej v župnijski urbar, enega ali več, zapisal vsaj že župnik Salon konec 17. ali v začetku 18.

stoletja. Ali ga je v župnijske urbarje uvedel on ali je to storil že kateri njegovih predhodnikov, bo ostalo neznanka, razen če ne pride na dan kak starejši urbar. V vicedomskem arhivu ob spisih o ustoličenju Spingarolijevih predhodnikov ni nobenega prevzemnega inventarja z urbarjem.⁷⁴ Obstaja sicer možnost, da se je kateri ohranil drugje. Prvo potencialno hranišče je arhiv notranjeavstrijske vlade in komore v Gradcu, kamor je, denimo, leta 1713 romal eden od treh izvodov inventarja in urbarja, nastalega ob nastopu župnika Spingarolija, kranjski deželni vicedom pa je leto prej o tem poročal kot o stalni praksi.⁷⁵ Izvod kakega župnijskega urbarja bi nadalje lahko prišel v roke tržaškemu škofu, čeprav ta nad župnijo v premoženjskem pogledu in glede imenovanj župnikov ni imel pristojnosti.⁷⁶ In končno bi ta ali oni urbar utegnil zaiti tudi kam drugam, kjer ga ne bi pričakovali.⁷⁷

Tisti del pisane zgodovine župnije Trnovo, ki je stoletja nastajal in se hranil v trnovskem župnišču, pa je 20. avgusta 1702 v celoti uničil požar. Tako so v ognju končale tudi vse dotedanje krstne, poročne in mrliške matične knjige,⁷⁸ ki so segale vsaj v prvo polovico 17. stoletja, če ne morda še v konec 16. stoletja. Glede na znana dejstva o požaru župnišča⁷⁹ je

⁷⁴ V vicedomskem arhivu sta samo dokumenta o popisu župniščne župnikov Petra Abramica iz leta 1659 in Salonovega predhodnika Gregorja Franka iz leta 1678 (Smole, *Vicedomski urad*. 6. del, str. 190).

⁷⁵ Smole, *Vicedomski urad*. 6. del, str. 283. – Potencialni inventar z urbarjem bi bil v Štajerskem deželnem arhivu glede na majhen format in obseg lahko shranjen kje med vladnimi in dvornokomornimi spisi, ki niso podrobneje popisani. V seriji urbarjev dvorne komore ni nobenega (StLA, I. Ö. HK, Urbar- und Buchreihe, Verzeichnis). V elektronskih seznamih Štajerskega deželnega arhiva župnije Trnovo ni mogoče najti. Za natančen pregled arhivskih evidenc in informacijo se iskreno zahvaljujem kolegu dr. Norbertu Weissu, arhivistu v deželnem arhivu.

⁷⁶ Ustoličevanje trnovskih župnikov je bilo na podlagi patronatskih pravic deželnega kneza v pristojnosti deželnega vicedoma, ki je prevzel tudi zaporo imetja ob smrti vsakokratnega župnika, popis župniščne in njeno izročitev novemu župniku, vključno z urbarji (Smole, *Vicedomski urad*. 6. del, str. 283–284).

⁷⁷ Noben urbar župnije Trnovo iz časa pred letom 1713 ni bil evidentiran v Arhivu Republike Slovenije (Žnidaršič Golec, *Vodnik po urbarjih*, str. 224), v Nadškofjskem arhivu Ljubljana (Čipić Rehar et al., *Urbarji Nadškofjskega arhiva Ljubljana*, str. 107) ter v treh štajerskih regionalnih arhivih in Nadškofjskem arhivu Maribor (Žižek et al., *Vodnik po urbarjih*, str. 447).

⁷⁸ Najstarejša ohranjena mrliška matica na začetku navaja, da se začel po požaru 20. avgusta 1702; prvi vpis ima datum 25. avgust (ŠAK, Ž Ibi, MKU 1702–1747, s. p.). V poročni matici je prvi vpis z dne 27. avgusta (prav tam, MKP 1702–1773, s. p.), prva krstna knjiga iz časa po požaru pa je izgubljena; najstarejša ohranjena se začelja 25. junija 1706 (prav tam, MKK 1706–1714, s. p.). – Vodnik po slovenskih župnijskih arhivih iz leta 1975 v župnijskem arhivu Ilirska Bistrica – Trnovo ne pozna nobenega dokumenta, ki bi segal še v čas pred požarom, razen dveh prepisov katapana iz leta 1690, nastalih v prvi polovici 19. stoletja (Umek in Kos, *Vodnik po župnijskih arhivih*, str. 142–145).

⁷⁹ Iz dokumentov v vicedomskem arhivu, nastalih leta 1712, lahko posnamemo, da je župnišče pogorelo skupaj s hlevom,

⁷² SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 66, I/38, Lit. T VI-4, inventar in urbar župnije Trnovo 1713. – Inventar in urbar je v slovenskem prevodu – uvod in zaključek v povzetku, osrednja vsebina pa v celoti – objavljen v: Baraga, Inventar in urbar, str. 5–22. Od manjših netočnosti prevoda gre opozoriti zlasti na naslednje: denarna enota ni lira, temveč beneški libernik, kontribucija ni vojni, ampak izredni davek, *Ambthaus* v Trnovem pa ni bil »pobiralni urad«, ki bi plačeval denarno obveznost deželi, ampak t. i. prejemniški urad (mitniski), od katerega so deželni stanovi plačevali župniji (ker je stal na njej podložnem zemljišču).

⁷³ Prim. Vidrih, Kratek zgodovinski oris, str. 31–32. – Po Vidrihu je bil Salon župnik od leta 1686 do 1712 (prav tam, str. 31). Dejansko je bil na to mesto imenovan in ustoličen že leta 1678 (Smole, *Vicedomski urad*. 6. del, str. 177, 180, 181 in 190). Župniji se je odpovedal pred 12. oktobrom 1710 zaradi starosti in nesoglasij s svojim ordinarijem, tržaškim škofom (Smole, *Vicedomski urad*. 6. del, str. 191 in 193; prim. Smole, *Vicedomski urad*. 2. del, str. 331). Umrli je v Trnovem 13. septembra 1712 v starosti 75 let in bil pokopan v župnijski cerkvi sv. Petra (ŠAK, Ž Ibi, MKU 1702–1747, s. p.). Njegov priimek so pisali tudi kot Saloni, Solani, Salomi (Smole, *Vicedomski urad*. 6. del, str. 177).

komaj verjetno, da bi ognjeno ujmo preživel kak župnijski urbar. Inventarja župnije iz let 1758 in 1770 sicer sumarno in brez datacij navajata stare župnijske in cerkvene urbarje,⁸⁰ vendar so kot stari zagotovo mišljeni urbarji iz časa po letu 1702. Nekaj se jih je ohranilo v naš čas, a gre le za urbarje podružničnih cerkva, ne pa tudi župnije in župnijske cerkve sv. Petra.⁸¹ Tako ne vemo, kako so v župnijskih in šentpetrskih urbarjih kraj Trnovo označevali po letu 1713 – kot trg, vas ali zgolj s krajevnim imenom. V terezijanskem katastru sredi 18. stoletja ni v spisih župnije in župnijske cerkve nikoli navedeno kot trg,⁸² kakor tudi ne v urbarjih iz let 1758 in 1770, sestavnih delih prej omenjenih dveh inventarjev, nastalih ob nastopu novih župnikov; v obeh je Trnovo izrecno označeno kot vas.⁸³

Iz povedanega lahko povzamemo, da je označevanje Trnovega kot trga v župnijskih urbarjih prenehalo pod župnikom Spingarolijem (1713–1758), in sicer še v prvi polovici stoletja, preden je nastal terezijanski kataster. Sledi vprašanje, ali je Spingaroli to storil samovoljno, pri čemer bi sodobniki Trnovo še naprej šteli za trg. Ali pa je kraju trško oznako na lastno pest podelil eden od njegovih predhodnikov, ne da bi imela podlago v dejanski rabi? Možni sta obe diametralno nasprotni si hipotezi, ki nista edini.

Prvi naslov za to vprašanje so župnijske matične knjige, v katerih dosedanje pregledovanje ni dalo rezultata. Trnovo je tako kot drugi kraji v župniji imenovano le s krajevnim imenom (na primer *ex Ternoua*). Kot trg ni v maticah označeno niti v času Spingarolijevega predhodnika, župnika Salona, od leta 1702 dalje.⁸⁴ Kakšno težo ima torej oznaka trg v župnijskem urbarju leta 1713 ob odsotnosti v matičnih knjigah? Na Slovenskem poznamo več primerov, ko zgodnjenovoveški trg kljub izpričanemu obstoju kot tak ni dokumentiran v maticah domače župnije. Tipičen primer je Prem, najbližji trg Trnovega, o ka-

terem zelo dolgo nismo poznali sploh nobenega drugega zapisa kakor pri Valvasorju.⁸⁵ Drugi je Gorenji Logatec, prav tako kot trg komaj pokrit z drugimi viri,⁸⁶ in tretji Jesenice.⁸⁷ Poleg tega so tudi nekateri drugi trški kraji redko označeni kot trgi. Matične knjige torej niso vedno zanesljiv kriterij za presojanje, ali in kdaj – kdaj še, kdaj ne več – je določen kraj veljal za trg.

Kakšen je bil trg ob edini znani omembi

Kaj nam župnijski urbar iz leta 1713 pove o Trnovem? V urbarju je zajeta samo posest, podložna župniji in župnijski cerkvi sv. Petra, torej le manjši del Trnovega. Za razliko od prvih treh vasi, ki mu sledijo – Zemon, Šembij in Dobrega Polja – in so vse izrecno označene kot vas (*Dorff*), takih pa je potem še nekaj v nadaljevanju, je v naslovu kraja naveden kot trg: »V trgu Trnovo« (*In Markht Ternoua*). Znotraj tega sta še dva razdelka, naslovljena »Podružniki (kajžarji) v Trnovem« (*Volgen die Unterßaßen in Ternoua*) in »Polovični podružniki« (*Halbe Unterßaßen*).⁸⁸ Pri posameznem gospodarju je specifičan samo davek, medtem ko so kontribucija, tlaka in desetina zgolj naštetje. V prvem delu je popisanih sedem podložnikov, katerih posest obsega skupno dve hubi in pol (celi kmetiji) ter pol podružništva ali kajže (*Vntersasserey*). Štirje podložniki so imeli vsak po pol hube in eden od teh še pol podružništva, eden četrt hube, zadnja dva z enakim priimkom pa skupaj četrt hube. Podružnikov s celim podružništvom (kajžo) je popisanih pet, v razdelku Polovični podružniki pa je navedenih deset popisnih enot.⁸⁹ Od slednjih pritegnejo pozornost zadnje tri, saj vsaka po nečem odstopa. Skupno jim je, da pri nobeni ni naveden davek s tlako in desetino kakor pri drugih posestnikih, ampak samo skupna višina obveznosti v denarju. Gospodarica prve od teh treh je neimenovana vdova, ki ima hišo (*von einer wohnung*),⁹⁰ druga je hiša »go-

skednjem in vsem pohoštvo; župniku Solonu je ostalo le to, kar je imel na sebi, iz gorečega poslopja pa so ga rešili tako, da so izdrli okensko mrežo, sicer bi zgorel tudi on (Smole, *Vicedomski urad. 6. del*, str. 221, 226 in 230).

⁸⁰ Popis listin in cerkvenih urbarjev v inventarjih iz let 1758 in 1770 govori o 44 starih cerkvenih urbarjih (*Kirchen- Urbaria*), dveh starih župnijskih (*Pfarrhöfliche Urbaria*), o priročnem župnijskem urbarju, ki je v rabi zadnja leta, ter o štirih rektificiranih urbarjih (iz časa terezijanskega katastra) (SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko, šk. 19, fasc. IX/61-1, inventar in urbar župnije Trnovo 1758, s. p.; prav tam, fasc. IX/61-2, inventar in urbar župnije Trnovo 1758, s. p.).

⁸¹ Umek in Kos, *Vodnik po župnijskih arhivih*, str. 144.

⁸² SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 3, BT, P 14 (župnija Trnovo s pripadajočimi cerkvami); šk. 25, RDA, P 14 (župnija Trnovo s pripadajočimi cerkvami); šk. 28, RDA, P 58 (župnijska cerkev sv. Petra v Trnovem).

⁸³ SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko, šk. 19, fasc. IX/61-1, inventar in urbar župnije Trnovo 1758, s. p.; prav tam, fasc. IX/61-2, inventar in urbar župnije Trnovo 1758, s. p.

⁸⁴ ŠAK, Ž Ibi, MKK 1706–1714, MKP 1702–1773, MKU 1702–1747.

⁸⁵ Golec, Senožeče in Prem, str. 380.

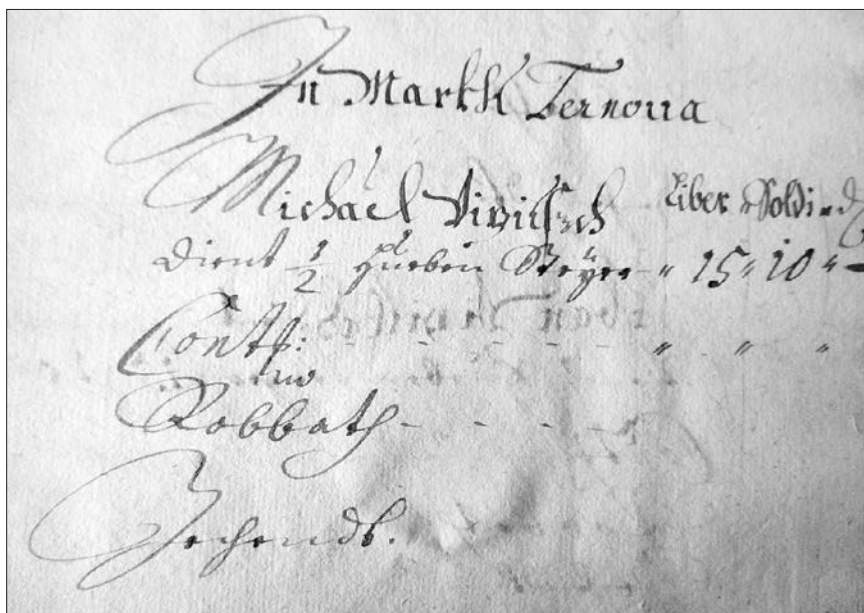
⁸⁶ Golec, Zgodnjenovoveška »kajžarska trga«, str. 135.

⁸⁷ Golec, Trg Jesenice, str. 37.

⁸⁸ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 66, I/38, Lit. T VI-4, inventar in urbar župnije Trnovo 1713, pag. 765–772.

⁸⁹ Pri Matiju Starcu s polovično hubo je navedba, da daje tlako in desetino trnovski župnijski cerkvi, kar je bila izjema; drugi so bili z obema obveznostma zavezani župniji. Gospodarji polovičnih hub v trgu so plačevali davek v višini 15 libernikov in 10 soldov (eden 17 lib. in 10 soldov), gospodarja četrtinskih hub pa pol manj, 7 libernikov in 15 soldov. Celim podružništvom so odmerili po 5 libernikov (enemu 5 lib. in 10 soldov), enako kot večini polovičnih (le dvema po 3 lib.), hišama, popisanim na koncu polovičnih podružništev, pa več: prvi, hiši pokojnega župnika Franchija oziroma Franka, 10 libernikov in drugi, prejemniškemu (mitninskemu) uradu, 4 goldinarje, kar znaša 18 libernikov. Za preračunavanje denarnih enot prim. Vilfan, Temelji in razvoj, str. 28–30.

⁹⁰ Neimenovana vdova je označena kot »druga vdova« (*Ein andere wittib N: N:*), ker je pri prejšnji posestni enoti napaka: namesto vdova piše namreč tlaka pokojnega Vida Koprive (*Die Robbath des seel: Veit Capriua*), kar je F. Baraga prevedel



Edina znana omemba Trnovega kot trga (In Markht Ternoua) v župnijskem urbarju iz leta 1713 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 66, I/38, Lit. T VI-4, inventar in urbar župnije Trnovo 1713, pag. 765).

spoda» Franchija (*das hauß des H: Franchi*), v katerem prepoznamo leta 1678 umrlega trnovskega župnika Gregorja Franchija ali Franka,⁹¹ ki ima dvakrat višjo letno obveznost od podružništev, zadnja pa hiša prejemniškega, tj. mitninskega urada (*von denen Einem-ber Ambt hauß daselbt zu Dornekh*), od katere kranjski deželni stanovi plačujejo 4 goldinarje nemške veljave (18 libernikov) na leto, kar je največ od vseh.⁹² Župnija je imela poleg tega ob glavni cesti pod župnijsko cerkvijo (na Vidmu) nekaj več kot za celo hubo polja in majhen travnik.⁹³ Na koncu urbarja so popisani še podložniki župnijske cerkve sv. Petra, skupno sedem imen,⁹⁴ vendar brez navedb krajev. Na podlagi terezijanskega katastra iz okoli leta 1755, ki podložnike župnijske cerkve navaja ločeno za Trnovo in Bistrico, je v urbarju iz leta 1713 mogoče z gotovostjo prepoznati obe posesti, ki sta ležali v Trnovem, in sicer dve polovični hubi.⁹⁵ Tako sta torej župnija in župnijska

cerkev v Trnovem skupaj premgli tri hube in pol, na katerih je živelo osem družin (od tega dve na posesti, podložni župnijski cerkvi). Celih podružništev je bilo pet, polovičnih pa skupno enajst, vsega skupaj 24 posestnih enot.

Kje v Trnovem so bile posamezne posestne enote oziroma domovi, je mogoče ugotavljati s pomočjo poznejših virov, a zaradi časovne distance ne povsem eksaktno. Kot smo videli, so v osemdesetih letih 18. stoletja vse ležale v zgornjem, južnem delu Trnovega. Na podlagi stanja, kot ga prikazujeta cestna karta iz okoli leta 1780 in malo mlajši jožefinski kataster, lahko tudi precej dobro rekonstruiramo, kje so stali podložni domovi drugih zemljiških gospodov, niti za enega pa nimamo ohranjenega urbarja iz časa okoli leta 1713. Posestno stanje v Trnovem je tako zanje dokumentirano šele v terezijanskem katastru sredi stoletja.

kot: za tlako (Baraga, Inventar in urbar, str. 11). Obe vdovi sta plačevali enako, 5 libernikov, le da je pri prvi naveden davek, pri drugi pa, da toliko »služi za hišo«.

⁹¹ O času smrti župnika Franka gl. Smole, Vicedomski urad. 6. del, str. 190.

⁹² SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 66, I/38, Lit. T VI-4, inventar in urbar župnije Trnovo 1713, pag. 765–772. Gl. tudi op. 89.

⁹³ Prav tam, pag. 755. Baragov prevod se pomotoma glasi: pod župniščem (Baraga, Inventar in urbar, str. 7).

⁹⁴ Prav tam, pag. 793–796. – Zanimivo je, da sta bili četrtinski hubi obdavčeni z 18 liberniki in 10 soldi, kar je više od obeh polovičnih hub z davčno obveznostjo 15 libernikov. Gospodar cele hube je plačeval 30 libernikov, gospodarja njive pa 20.

⁹⁵ Urbar iz leta 1713 med podložniki župnijske cerkve navaja dva na polovični hubi, dva na četrtinski, enega na celi ter dva posestnika njive. Po terezijanskem katastru in župnijskem urbarju iz leta 1758 se je posest cerkve sv. Petra medtem skrčila na štiri posestne enote: na dve polovični hubi v Trnovem in

dve četrtinski v Bistrici, odpadli pa sta cela huba (leta 1713 jo je imel Luka Šircel) in njiva. Ni dvoma, da je bila ena polovična huba v Trnovem Kocjanova: leta 1713 je na njej gospodaril Matija Kocjan, sredi stoletja pa Janez Kocjan. Drugo je imel leta 1713 skoraj gotovo Urban Vičič, medtem ko je bila sredi stoletja njena gospodarica vdova Rainboltova. V Bistrici je na eni četrtinski hubi obakrat gospodaril Gregor Kramar, medtem ko je bila druga posest Valenčičeva: leta 1713 je tu gospodaril Matija Valenčič (Baraga, Inventar in urbar, str. 20, mu pomotoma pripisuje četrtinsko hubo) in sredi stoletja Avgustin. Ni povsem gotovo, kaj se je zgodilo s Širclovo celo hubo. Po vsem sodeč gre za celo hubo, ki je ležala v Dobrem Polju, bila sredi 18. stoletja v rokah Antona Šircela in je tedaj spadala pod podružnično cerkev sv. Trojice. SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 28, RDA, P 58, župnijska cerkev sv. Petra v Trnovem, No. 1, izvleček iz štiftnega registra, s. d., s. p.; SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko, šk. 19, fasc. IX/61-1, inventar in urbar župnije Trnovo 1758, s. p.

Zelo pomemben podatek bi bil, ali so sočasno z župnijo vodili Trnovo kot trg tudi v urbarjih gospodarstva Postojna. Ne samo, da je Postojni pripadala velika večina podložnih domov v spodnjem, severnem delu kraja, ampak je Trnovo, kot smo videli, ležalo na tleh postojnskega deželskega sodišča. Sredi in v drugi polovici 18. stoletja mu gospostvo v terezijanskem katastru, kot vemo, ni pripisovalo trškega naslova. Tudi če ta nikoli ni prišel v postojnske gosposčinske urbarje, to še ne pomeni, da ga gospostvo ne bi priznavalo – bodisi za celotno vas bodisi samo za župnijske podložnike, strnjene v drugem, zgornjem delu Trnovega, tj. v širšem prostoru pod župnijsko cerkvijo. Smo bili torej v začetku 18. stoletja priča dihotomiji, ko bi bil del Trnovega trg, drugi del pa samo vas? Takšna delitev je v slovenskem prostoru izpričana pri Senožečah, kjer je bila na eni strani senožeška vas in na drugi mali obzidani trg ob gradu. Še več, tržcu, ki ga je obvladovala skupina priseljenih bergamskih trgovcev, je senožeško gospostvo od druge polovice 16. stoletja priznavalo določeno samoupravo s postavljenim trškim sodnikom, v prvi polovici 18. stoletja pa se je trg tako izpraznil, da je tako rekoč prenehal obstajati tudi fizično.⁹⁶ O tako izraziti dihotomiji pri Trnovem ne more biti govora. Razmere in pogoji so se tu občutno razlikovali od senožeških, kjer je trg v celoti spadal pod teritorialno gospostvo in bil suburbialna naselbina pod zgornjim gradom oziroma ob spodnjem gradu. Neagrarne dejavnosti so se strnile v malem obzidanem trgu, medtem ko je večinski, vaški del Senožec ostajal ruralen.

Kot vemo že iz Valenčičeve obravnave terezijanskega katastra, je bilo v Trnovem sredi 18. stoletja ravno obrnjeno. Kot prvo, je tukaj manjkal grad. Kajžarji, ki so se v znatni meri ukvarjali z neagrarnimi poklici, predvsem s tkalstvom, niso bili postojnski gosposčinski podložniki, temveč župnijski podaniki, kajžarstvo pa je bilo v kraju daleč najbolj razširjeno med slednjimi. In kot je znano zdaj, so podložniki domače župnije prebivali v zgornjem, južnem delu Trnovega. Trški naslov, ki ga leta 1713 srečamo v župnijskem urbarju, se je konkretno nanašal na ta, pretežno župnijski del vasi, ne pa tudi na gosposčinskega, podložnega gospostvu Postojna. Ali je ta takrat v očeh domačega gospostva veljal za trg, iz urbarja ne izvemo. A tudi če gospostvo lastnim podložnikom oziroma tistemu delu Trnovega, kjer so strnjeno živeli, niti mimo urbarjev ni priznavalo trškega statusa in naslova, bi bilo nenavadno njegovo nasprotovanje obstoju in naslovu trga na župnijskih tleh. Imeti v tem prostoru trško naselje je moralo biti namreč tudi v interesu postojnskega gospostva, še posebej, ker je Trnovo ležalo znotraj njegovega deželskega sodišča in ker trg kot tak ni konkuriral oddaljenemu trgu Postojna, temveč bližnjemu trgu Prem na tleh premškega gospostva in deželskega sodišča.

Po razpoložljivih skromnih podatkih lahko za zdaj rečemo le to, da je župnija Trnovo trški naslov priznavala svojim podanikom, ki so v Trnovem živeli precej strnjeno, vsi v njegovem zgornjem delu med potokom Trnovškom sredi vasi in župnijsko cerkvijo. Glede na različno gospodarsko in posestno strukturo spodnjega in zgornjega dela Trnovega bi lahko pričakovali, da spodnji, v veliki večini postojnski del ni veljal za trg ali vsaj ne enoznačno. Določeno podobnost vidimo pri notranjskem trgu Planina, po nastanku sicer zelo starem, kjer je Spodnja Planina ostala vas, Zgornja pa je bila trg.⁹⁷ Pri Trnovem bi delitev na vas in trg poleg pripadnosti različnima zemljiškima gospodoma pogojevala neenaka gospodarska in družbena struktura obeh delov, za uveljavitev trškega naslova celo pomembnejša od razdeljenosti podložnikov med dve v kraju vodilni gospostvi. Če pa v obravnavo pritegnemo še druge vire, zlasti o prebivalcih, se izriše drugačna slika.

O trnovski družbi so za zgodnje 18. stoletje poglavitni vir župnijske matične knjige, ki se žal začinjajo šele po požaru župnišča leta 1702. V njih je zelo natančno opredeljena krajevna pripadnost oseb, zelo malo pa je, kot je sploh značilno za ta čas, podatkov o poklicnem oziroma socialnem statusu. Med Trnovci so z gosposkim predikatom (*Dominus, Domina*) označeni člani dveh sorodstveno povezanih družin: stanovskega mitničarja Leopolda Klapšeta, ki je izviral iz Kostela,⁹⁸ in mitninskega protipisarja Baltazarja pl. Abramsberga,⁹⁹ člana leta 1657 poplemenitene vojaške rodbine,¹⁰⁰ ki se je leta 1712 iz Šentvida pri Vipavi priženil h Klapšetovi hčerki.¹⁰¹ Le izjemoma srečamo z gosposkim naslovom ranocelnika (kirurga) Antona Rainbolta, po rodu iz Senožec,¹⁰² ki ga prav tako še lahko štejemo h krajevni eliti. Konec dvajsetih let se naštetim pridruži plemiška rodbina baronov Oberburgov, ki se je naselila v strogem središču Trnovega, nedaleč od Klapšetove hiše, v na novo zgrajeni hiši, prezidani ali samo preimenovani v dvorec Trnovo (1740).¹⁰³ O naslavljanju kogar koli od Trnovcev kot tržana, najsi bo z oznako *civis* ali zgolj *oppidanus*, pa v maticah ni sledu. To samo po

⁹⁷ Kos, Doneski, str. 145–146.

⁹⁸ O Klapšetu gl. op. 43.

⁹⁹ ŠAK, Ž Ibi, MKK 1706–1714, s. p., 8. 11. 1712, 20. 1. 1713, 18. 2. 1714.

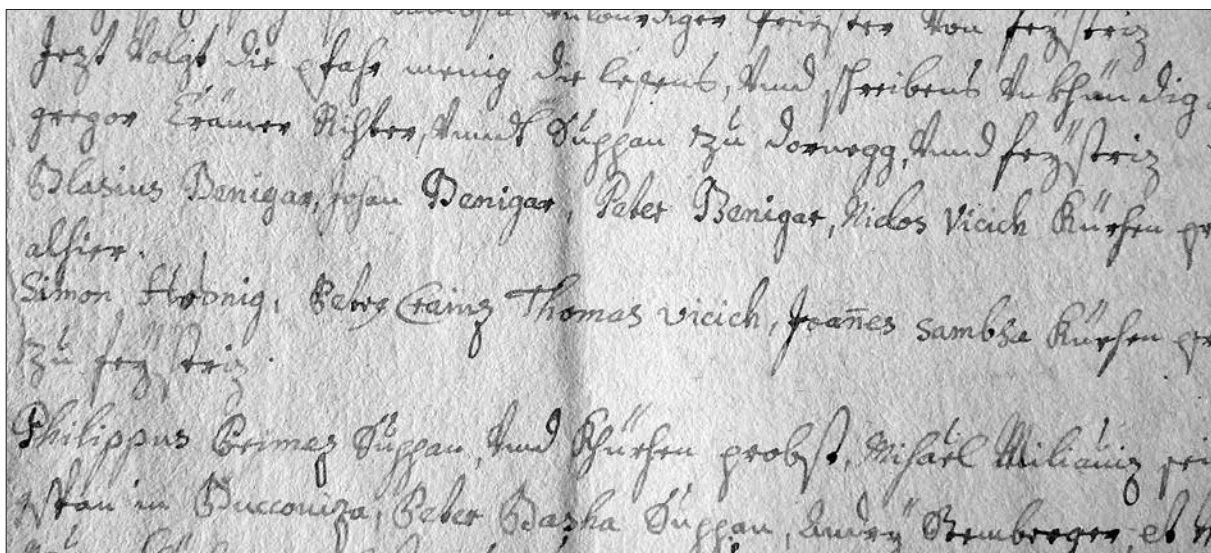
¹⁰⁰ Plemiški predikat leta 1657 poplemenitenih bratov Abraham se je glasil Abrahamsberg (Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte*, str. 2). Priimek so v Trnovem zapisovali izključno kot Abramsperg, njegovi nosilci pa so bili pozneje drugje na Kranjskem pl. Abrahamsbergi (prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken*, str. 327–328).

¹⁰¹ ŠAK, Ž Ibi, MKP 1702–1773, s. p., 4. 7. 1702.

¹⁰² Prav tam, MKK 1706–1714, s. p., 18. 2. 1712 (brez navedbe poklica); MKK 1714–1746, s. p., 14. 2. 1723, 8. 4. 1727. – Franc Anton Rainbolt, sin pokojnega »gospoda« Lovrenca iz Senožec, se je kot »gospod« 16. novembra 1708 poročil z vdovo, Bistričanko Nežo Sodar (ŠAK, Ž Ibi, MKP 1702–1773, s. p.).

¹⁰³ O dvorcu Trnovo gl. samostojni prispevek v isti številki *Kronike*.

⁹⁶ Golec, Senožeče in Prem, str. 371–378.



Gregor Kramar, naveden kot »sodnik in župan v Trnovem in Bistrici« (Richter, Vnndt Suppan zu Dornegg, Vnnd Fejstriz) v prošnji iz leta 1711 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 66, I/38, lit. T VI 1–24, pag. 612).

sebi sicer še ni dokaz, da se vsaj nekateri vodilni ne bi kdaj označevali kot *purgarji*, če ne doma, nemara kje drugje.

O tem, da je v začetku 18. stoletja morda obstajal tak družbeni sloj, bi lahko sklepali iz večkratne omembe trnovskega sodnika ali *rihtarja*. V virih ga srečujemo samo kratek čas, tik pred nastankom župnijskega urbarja in edine omembe trga (1713), pri čemer gre za specifične vire, kakršnih ni žal ne za čas pred tem ne pozneje. Ko se je leta 1710 z odstopom Nikolaja Salona izpraznilo mesto župnika, so vodilni župljani pri cesarju podprli kandidata dr. Franca Lovrenca Rometa. Pod prošnjo, ki jo je v imenu nepismenih župljanov podpisal trnovski sredstveninski prejemnik (mitničar) Leopold Klapše skupaj z bistriškim duhovnikom (kaplanom) Matijo Evstahijem Samso, so navedena imena 17 prosilcev – cerkvenih ključarjev in vaških županov. Na prvem mestu je Gregor Kramar, in sicer kot »sodnik in župan v Trnovem in Bistrici« (Richter, Vnndt Suppan zu Dornegg, Vnnd Fejstriz).¹⁰⁴ Stvari so se zapletle zaradi suma oblasti, da je prošnja ponarejena oziroma napisana na Rometovo pobudo, tako da je o tem sledila preiskava deželnega glavarja.¹⁰⁵ Kramar, ki se je za Rometo še posebej zavzemal in mu bil pripravljen pomagati obnoviti župnišče, je v spisih imenovan različno: samo kot bistriški župan, kot bistriški in trnovski župan ter samo kot trnovski sodnik (rihtar). V svojem poročilu

26. januarja 1712 ga le kot župana v Bistrici (*Suppan zu Fejstriz*) označuje omenjeni duhovnik Samsa, njegovo oznako pa povzema poročilo deželnega glavarja.¹⁰⁶ Na zaslišanju sedmih izbranih prič v vicedomski pisarni v Ljubljani 25. januarja 1712 je bil Kramar zaslišan kot prvi in imenovan samo »sodnik v Trnovem« (Richter zu Dornekh, v osnutku zapisnika pa sploh le kot sodnik, Richter).¹⁰⁷ Najdoločneje, tudi s krajem bivanja, je opredeljen na zaslišanju v dvorcu Jablanica 11. oktobra 1712: »stanujoč v Bistrici, župan tam in v Trnovem« (Zu Fejstritz Wohnhaft Suppan daselbsten, Vnnd zu Dornekh), pri čemer ga naslednja priča Peter Benigar iz Trnovega imenuje samo »župan v Bistrici«.¹⁰⁸

Ni dvoma, da je Kramar opravljal dve funkciji – župansko tako v Bistrici kot v Trnovem, saj je bila to, kot pozneje priča urbar, ena župa,¹⁰⁹ sodniško pa samo v Trnovem. Le kot sodnik, kar je bilo prestižnejše od župana, se je predstavil v Ljubljani, daleč stran od domačih krajev. Postavlja se vprašanje, ali je bil »sodnik« za celotno Trnovo ali samo s pristojnostmi nad tamkajšnjimi župnijskimi podložniki, živečimi v južnem delu kraja. V znatni meri nam pomagajo njegov položaj razumeti podatki, ki jih o njem najdemo v urbarjih in župnijskih matičnih knjigah. V njegovem času, sodeč po maticah, ni bilo dveh Gregorjev Kramarjev, kar bi nas lahko odvedlo

¹⁰⁴ Prepis prošnje je ohranjen v dveh izvodih: SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 66, I/38, lit. T VI 1–24, pag. 609–612, prezentirano 20. 6. 1711; šk. 67, lit. T XII 4–5, pag. 1091–1094, prezentirano 20. 6. 1711). Iz drugega izvoda (pag. 1093) je iz okrajšave za *manu propria* videti, kot da bi se Kramar, ki je tudi štet med nepismene, vendarle podpisal sam.

¹⁰⁵ Smole, *Vicedomski urad*. 6. del, str. 197, 221 in 224–229.

¹⁰⁶ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 67, I/38, lit. T XII 4–26–3, 26. 1. 1712, pag. 1302; prav tam, 4–11, pag. 1131, 22. 2. 1712.

¹⁰⁷ Prav tam, 4–26–6, pag. 1315; prav tam, pag. 1327.

¹⁰⁸ Prav tam, 4–23, 11. 10. 1712, pag. 1223 in 1225.

¹⁰⁹ V urbarju iz leta 1754 je vas Trnovo (*Dornegg Dorff*) navedena znotraj župe Bistrica (*Supp Fejstriz*) (SI AS 174, Terezijski kataster za Kranjsko, šk. 22, RDA, P 98, urbar gospodstva Postojna, s. d. [1754], s. p.).

v napačno smer. Gregor je že imel družino leta 1706, ko se začenja prva krstna matica, in bil dvakrat poročen, drugič z žensko iz družine Klapše, vsekakor sorodnico trnovskih mitničarjev. Matične knjige nje- ga in obe ženi postavljajo v Bistrico, kjer je Kramar leta 1752 precej prileten tudi umrl.¹¹⁰ Iz terezijanskega katastra za gospodstvo Postojna je razvidno, da je imel v Bistrici celo hubo, ki jo je nasledil po (očetu) Andreju Kramarju. Tako kot drugi kmetje v Bistrici se ni ukvarjal z nobeno obrtjo, ampak je v katastru označen zgolj kot kmet.¹¹¹ Obenem je v Bistrici posedoval četrtinsko hubo, podložno župnijski cerkvi v Trnovem, in sicer tako po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja kot po župnijskem urbarju iz leta 1713,¹¹² tistem, v katerem se Trnovo edinkrat omenja kot trg, in malo zatem, ko Gregorja Kramarja srečujemo kot župana in sodnika. S posestjo je bil torej podložnik dveh zemljiških gospodov, prebival pa je v Bistrici, ne v Trnovem. Brez tega vedenja bi v zvezi s funkcijo trnovskega sodnika taval v temi.

¹¹⁰ Mrliška matica ob smrti ne navaja Kramarjeve starosti. Na to, da mu je bilo vsaj 70 let, navajata podatka, da se mu je že leta 1706 rodil otrok, ki ni bil nujno prvi (ŠAL, Ž Ibi, MKK 1706–1715, s. p., 28. 6. 1706), in da je bila druga žena Marjeta ob smrti leta 1759 stara okoli 83 let (prav tam, MKU 1748–1790, s. p., 2. 4. 1759). Vpis ženinine smrti je izjemno bogat s podatki: umrla je v Trnovem, njen dekliški priimek je bil Klapše, prvi mož »gospod« Franc Mihael Schriener in drugi tedaj prav tako že pokojni Gregor Kramar. S slednjim se ni omožila v Trnovem (prav tam, MKP 1702–1773), tako kot se Kramar prvič ni oženil v domači župniji po 27. avgustu 1702, ko se začenja prva ohranjena poročna matica. Kar nekajkrat se pojavlja v vlogi krstnega botra, dosledno kot Bistričan, neprimerno večkrat pa obe njegovi ženi. Glede na to, da mu je prva žena Marija umrla 20. decembra 1720 (prav tam, MKU 1702–1747, s. p.) in se druga kot botra prvič pojavi 11. decembra 1722 (prav tam, MKK 1714–1746, s. p.), je bil vdovec največ dve leti. Marija mu je rodila vsaj dva sinova, Petra, krščenega 28. junija 1706, in po več kot desetletju Gregorja, krščenega 10. marca 1717 (prav tam, s. p.). Ž drugo ženo Marjeto je imel samo sina z enakim imenom Gregor, ki ga je žena povila 7. februarja 1725 (prav tam, s. p.), ko ji je bilo glede na izpričano starost ob smrti leta 1759 že okoli 49 let. Marjeto krstna matica kmalu po poroki kot krstno botro postavlja v Trnovo (prav tam, s. p., 11. 12. 1722 in 11. 1. 1723), kjer je nemara krajši čas še živela pri Klapšetovih. Zaradi »gospodskega« sorodstva in izvora jo krstna matica nekajkrat imenuje tudi gospa (prav tam, s. p., 11. 12. 1722, 11. 1. 1723, 8. 8. 1723, 18. 10. 1723), Gregorja, navadnega kmeta, pa razumljivo nikoli.

¹¹¹ Po napovedni tabeli iz okoli leta 1750, ki ima pri Kramarju v rubriki, namenjeni obrti, navedbo *Bauer*, je na njegovi hubi prej gospodaril Andrej Kramar (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 5, P 98, No. 11, s. d.). Ta je bil tedaj že dolgo pokojni, saj je njegova žena Marjeta leta 1721 umrla kot vdova (ŠAK, Ž Ibi, MKU 1702–1747, 25. 1. 1721). Gregor je tudi edini bistriški kmet, pri katerem je prejšnji posestnik naveden s predlogom *prej (vor)*, pri drugih pa je najprej ime prejšnjega gospodarja in nato sedanjega (*jezt*). V urbarju iz leta 1754 je še Gregorjevo ime (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 22, RDA, P 98, urbar gospodstva Postojna, s. d. [1754], s. p., Supp Faystriz), v urbarju iz leta 1764 pa ob njegovem imenu tudi ime novega gospodarja Jožefa Samse (*jezt Joseph Samsa*) (prav tam, šk. 30, No. 45, urbar gospodstva Postojna 1764, fol. 25).

¹¹² Gl. op. 95.

Kot prvo se postavlja vprašanje, kaj so na Bistriškem v tem času bili župani. V prošnji v podporo župniškemu kandidatu Rometu (1711) jih srečamo več, poleg Kramarja, župana v Bistrici in Trnovem, še tri – v Bukovici, Zemonu in Vrbovem.¹¹³ Iz konteksta ni razvidno, ali gre za soseskine župane, nadrejene podložnikom različnih gospodstev v soseski in organe deželskega sodišča, ali za gosposčinske župane (postojnskega gospodstva), organe gospodstva, pristojne samo za njegove podložnike v eni ali več vaseh.¹¹⁴ V urbarjih postojnskega gospodstva se župe pojavljajo od samega začetka.¹¹⁵ Tako je na prelomu iz 15. v 16. stoletje obstajala župa Trnovo,¹¹⁶ že v postojnskem urbarju iz leta 1576 pa najdemo določilo o županu v Bistrici.¹¹⁷ Kot rečeno, je župa Bistrica sredi 18. stoletja vključevala tudi vas Trnovo. Bistriško-trnovski župi je torej v začetku 18. stoletja načeloval Gregor Kramar. Posebnost pri njem je oznaka *Richter* (sodnik ali rihtar), ki je na tem in širšem območju nikoli ne zasledimo kot poimenovanje za vaškega župana, najsi bo soseskinega ali gosposčinskega.¹¹⁸ Že sama oznaka je za to okolje nenavadna. *Richter* je bilo namreč poimenovanje za mestne in trške sodnike, v slovenščino prevzeto v obliki *rihtar*,¹¹⁹ tu pa ga po analogijah prevajamo kot sodnik. V Kramarjevem primeru se je nanašal na Trnovo, pri čemer je bil Gregor hkrati župan, in sicer tako za Bistrico kot za Trnovo. O vsebini sestavljene oznake lahko le ugibamo. Je kot sodnik (rihtar) v Trnovem imel drugačne, širše pristojnosti od navadnega vaškega župana ali pa je sodniški (rihtarski) naslov samo dodatek, ki poudarja, da je Trnovo posebnost – trg?

Ni izključeno, da bi bil Kramar kot sodnik (rihtar) – bodisi izvoljen bodisi imenovan – predstojnik samo enega dela Trnovega – zgornjega oziroma samo predstojnik tamkajšnjih podložnikov trnovske župnije. Bilo pa bi zelo nenavadno, da bi se na tem položaju znašel človek, ki sploh ni prebival v Trnovem in tam ni imel posesti, ampak je bil samo manjši del njegove zemlje, četrtinska huba v Bistrici, podložen trnovski župnijski cerkvi. Te okoliščine vodijo stran od domneve, da bi imel »župnijski del« Trnovega lastnega predstojnika, podrejenega župniji kot zemljiškemu gospodu. Veliko bolj logična je funkcija so-

¹¹³ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 66, I/38, lit. T VI 1–24, pag. 611. Prim. Smole, *Vicedomski urad. 6. del*, str. 195.

¹¹⁴ O funkciji župana: Vilfan, Soseske in druge podeželske skupnosti, str. 35–44.

¹¹⁵ Prim. postojnski urbar iz okoli leta 1400 (Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 199–200).

¹¹⁶ Prav tam, str. 238.

¹¹⁷ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 30, RDA, P 98, No. 42, urbar gospodstva Postojna, s. d. [1576], s. p., Feistritz.

¹¹⁸ Prim. Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 64–68.

¹¹⁹ Prim. slovenski letni obračun mestnega sodnika v Ložu, Trnovemu najbližjemu mestu, za leto 1739–1740 (*Slovenščina v dokumentih*, str. 32–35) in prisežni obrazec za mestne sodnike na Kranjskem 1750–1771 (Ribnikar, Slovenska prisežna obrazca, str. 260–261).

dnika (rihtarja) nad celotnim Trnovim, podrejenega postojnskemu gospostvu ali njegovemu deželskemu sodišču. Oznaka sodnik (rihtar) kaže na povezanost s trgov, na izpeljanost iz dejstva, da Trnovo velja za trg, pa četudi je šlo samo za »okrasni« dodatek k županu. Ker sta soobstajala trg s sodnikom (rihtarjem) in bistriško-trnovska župa z županom, ni verjetno, da bi se sodniška (rihtarska) funkcija osamosvojila od županske. Podoben, a v končni konsekvenci drugačen primer srečamo v Cerknici, poznonastalem trgu, kjer se je župan sredi 17. stoletja preimenoval v sodnika; to je bilo zelo verjetno povezano tudi s povečanjem pristojnosti, v 18. stoletju pa funkcijo srečamo z izrecno oznako trški sodnik (*Marktrichter*).¹²⁰

Za Trnovo takšna oznaka ni izpričana, kar bi bilo navsezadnje lahko tudi posledica drugačne strukture ohranjenih virov. Pri vseh drugih poznonastalih trgih, kjer zasledimo sodnika (*Richter, judex*), je ta vsaj enkrat izrecno naveden kot trški (*Marktrichter, judex oppidi*). Takšna sta kratkotrajna dolenski trga Raka in (Dolenske) Toplice, ki sta ob Šentvidu pri Vipavi (Podnanosu) po temeljnih značilnostih najbolj podobna Trnovemu: farna oziroma vikariatna vas, fizična ločenost od gradu, razdeljenost med več zemljiških gospodov. V obeh najdemo tudi oznako tržan (*Bürger, civis*), v Toplicah pa je sodnik potrjeno imel še določene sodne pristojnosti, ne le upravno-policijskih.¹²¹

Ker vsebine trnovske sodniške (rihtarske) funkcije ne poznamo, se lahko opremo samo na analogije. Poleg Rake in Toplice kaže izpostaviti še Poljane (Stari trg ob Kolpi), prav tako župnijsko središče, sicer pa majhen trg, ki je izpričan že v 15. stoletju in je premožgel po vsebini sicer nadvse skromen, a vendar kontinuirano potrjevan trški privilegij. Valvasor, kot že znano, tudi Poljan ni prišteval k trgov. Sodnik (*Richter, judex*), postavljen s strani poljanskega gospostva, je tu izpričan šele od sedemdesetih let 18. stoletja dalje in nikoli izrecno kot trški. Od njegovih pristojnosti poznamo samo eno, in to je pobiranje davkov v trgu, medtem ko skoraj zagotovo ni imel nobenih nižjesodnih kompetenc.¹²²

Iz povedanega – skromnih dejstev in analogij – lahko potegnemo sklep, da je Trnovo veljalo za trg tudi v očeh postojnskega gospostva, ki je v kraju imelo večino podložnikov, tj. približno polovico vseh domov, in deželskosodno oblast. Morda bo kdaj prišel na dan kak postojnski urbar iz obdobja med zadnjo četrtino 16. in sredo 18. stoletja, v katerem bo Trnovo izrecno označeno kot trg. Kot vemo, v znanih urbarjih takšnega poimenovanja ni. A četudi ga nikoli ni bilo, to še ne pomeni, da gospostvo Postojna kot glavni dejavnik na tem območju Trnovemu ni nominalno priznavalo trškega statusa.

Trnovo je bilo trg po naslovu, morda so se Trnovci kdaj kot kolektiv celo ponašali z oznako *purgarji*, vsekakor pa kraj ni premožgel lastne trške samouprave in sloja polnopravnih tržanov, ki bi jim obstoječa tržanska skupnost individualno podeljevala tržanske pravice. Celo trg Postojna, eden maloštevilnih notranjskih trgov srednjeveškega nastanka, ni imel razvite samouprave na čelu s trškim sodnikom in svetom, ampak je nekaj časa, kot je izpričano v drugi polovici 16. stoletja, za svojega sodnika priznaval postojnskega gosposčinskega uradnika – deželskega sodnika. Tako kakor trg Vipava in poznonastali novoveški trg Vrhnika, v katerem se je takšna funkcija edina obdržala daljše obdobje.¹²³

Opozoriti je treba še na nekaj, kar Trnovo oddaljuje od trških naselij. Posestniki v »pravih« trgih so svojo posest praviloma uživali pod boljšimi pogoji od navadnih podložnikov, kot kupnopravno ali celo kot prostolastno. Trnovo od svoje okolice ni izstopalo po drugačnem, ugodnejšem statusu podložniške posesti. Kot priča terezijanski kataster sredi 18. stoletja, je bila ta na Bistriškem nasploh samo zakupna. Pri župniji Trnovo in gospostvu Postojna sicer teh podatkov za samo Trnovo ni, a bi bil morebitni kupnopravni status nedvomno izpostavljen.¹²⁴

Za zdaj se Trnovo postavlja ob bok tistim maloštevilnim kranjskim trgov, za katere nista znana ne kolektivna oznaka tržani ne poimenovanje tržan za posameznika. Takšni so še štirje pozno izpričani trgi: Turjak, Prem, Gorenji Logatec in Sodražica, če izvajamo dva, za katera je trški naslov dokumentiran le bežno (Semič) oziroma že po propadu (Pusti Gradec).¹²⁵ Več je takih, ki v nobeni obliki niso poznali sodnika – ne kot postavljenega ne kot deželskega z dodatno oznako trški: Jesenice, Šentvid pri Vipavi, Gorenji Logatec, Turjak, Sodražica ter trije obkolpski taborsko-utrdbeni trgi – Kostel, Pobrežje in Vinica.¹²⁶

Od kdaj, zakaj in do kdaj trg?

Ključna vprašanja naše obravnave so tri: čas uveljavitve statusa trga, razlogi oziroma podlage zanj ter razlogi in čas za njegovo ugasnitev. Na prvo in zadnje vprašanje, ki se nanašata na časovno komponento, smo deloma že odgovorili. Župnijskih urbarjev kot referenčnih virov izpred leta 1713 nimamo, zato je čas »nastanka« trga precej bolj raztegljiv in zamegljen kakor čas prenehanja rabe trškega naslova v virih tega

¹²³ Golec, Zgodnjenovoveška »kajžarska« trga, str. 112–119.

¹²⁴ O zemljiških gospostvih s posestjo v Trnovem gl. op. 56. – Zakupni status podložniške posesti v Trnovem je izpričan za Oberburgovo imenje (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 36, RDA, P 132 (Oberburgovo imenje), No. 9, šiftni register 1756, s. p.) in dvorec Trnovo (prav tam, šk. 32, RDA, P 109, No. 3, šiftni register 1756, s. p.).

¹²⁵ Golec, Novonastali zgodnjenovoveški trgi, str. 229–231 in 235–239.

¹²⁶ Prav tam, str. 215, 227, 235–238.

¹²⁰ Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 220–222.

¹²¹ Golec, O nastanku in zatonu, str. 109–116; Golec, Raka – nekoč trg, str. 23–44. O Šentvidu pri Vipavi: Golec, Meščanska naselja Vipavske, str. 217–223.

¹²² Golec, Trgi, ki jih ni bilo?, str. 606–607.

tipa. Kot smo videli, se Trnovo ni več imenovalo trg v terezijanskem katastru sredi 18. stoletja in v malo mlajših urbarjih domače župnije (1758 in 1770). Odgovoru na vprašanje, kdaj bi se pojmovanje vasi kot trga lahko uveljavilo in kdo je trgu dal legitimnost, se bomo najlažje približali tako, da po analogijah preteremo elemente, ki so pogojevali »nastanek« drugih trgov, zlasti zapoznelih, novoveških.

Prvi, temeljni in najpogostejši pogoj za pridobitev trškega naslova je bilo redno sejmsko trgovanje. Redno pomeni funkcioniranje tedenskega sejma, ne le določenega števila letnih sejmov, ki so jih poznale tudi številne vasi, zlasti farna središča. Komaj je mogoče, da bi Trnovo kdaj dobilo deželno knežji oziroma vladarski privilegij za tedenski sejem, ne da bi bilo to iz razpoložljivih virov razvidno, pa četudi le zaradi takega poznejšega spora. Trg Trnovo tako ni mogel nastati na podlagi tedenskega sejma kakor Cerknica in Šentvid pri Vipavi, dve vaški soseski, ki sta tak privilegij izposlovali konec 16. stoletja.¹²⁷ Tudi o nezakonitem, nedovoljenem sejmu nimamo nobenih poročil, a takšna možnost bi bila precej bolj verjetna, saj so samovoljno uvedeni sejmi v 17. stoletju na Notranjskem nekaj časa potrjeno cveteli. Imel ga je, denimo, Gorenji Logatec, ki se kot trg prvič omenja pri Valvasorju in nato le še sredi 18. stoletja. V pritožbi Jurija Sigmunda pl. Stemberga (s Klane) iz leta 1660 zoper več takih notranjskih sejmov, ki naj bi bili dotlej že večkrat prepovedani, so se poleg Gorenjega Logatca in (neupravičeno) Cerknice znašle kar tri vasi blizu Trnovega: Zagorje na Pivškem ter Huje in Prelože v Brkinih.¹²⁸ Potemtakem bi se tedenski sejem v Trnovem pojavil pozneje. Zgledov v okolici mu ni manjkalo, za njim pa je poleg tega stalo močno postojnsko gospostvo, vendar morebitni sejem potrjeno ni mogel obstati dolgo. Iz prve polovice 18. stoletja poznamo primer majhnega, prav tako kot Trnovo farnega kraja, kjer je tak samovoljno uvedeni tedenski sejem vodil v poskus uveljavitve trškega naslova. Gre za belokranjski Semič, katerega podpornik je bil domači župnik kot največji zemljiški gospod v vasi. Tako kot pri Trnovem se oznaka trg za Semič pojavi v župnijskem urbarju, in sicer nekoliko pozneje, sredi 18. stoletja, v okviru terezijanskega katastra, potem pa o njej ni več sledu.¹²⁹

Kot rečeno, letni sejmi sami po sebi ne bi zadoščali, da bi kraju njegovi zemljiški gospodje in okolica lahko priznavali trški naslov, so pa bili zanj močan podporni dejavnik. Na katere dneve oziroma praznike v letu so se odvijali v Trnovem, vemo šele za leto 1835, ko jih je bilo pet, in sicer: v ponedeljek po sv. Treh kraljih (6. januarja), dan po vnebovzetju (maja ali junija), 30. junija (dan po župnijskem zavetniku

sv. Petru), v ponedeljek po rožnovenski nedelji v oktobru in v ponedeljek po beli nedelji v oktobru. V postojnskem (notranjskem) okrožju sta jih več premogla samo Vrhnika (7) in Zagorje (6), drugih 16 krajev pa od enega do štiri, med njimi Bistrica dva, oba spomladi (24. aprila, tj. na dan cerkvenega zavetnika sv. Jurija, in 11. novembra).¹³⁰ Trnovo vsekakor ni moglo pridobiti vseh petih v samo nekaj desetletjih, ampak so bili vsaj nekateri zelo stari. Njihovo iskanje v relevantnih upravnih virih doslej ni obrodilo sadov.¹³¹ Valvasor (1689) pri opisu trnovske župnije drugače kot pri nekaterih drugih žal ne omenja nobenega sejma,¹³² a ni dvoma, da je že zgodaj obstajal sejem okoli dneva župnijskega zavetnika, praznika sv. Petra in Pavla (29. junija). Sejmi so bili v pristojnosti deželskosodnega gospostva Postojna, vendar je o njih znanih zelo malo podatkov. Določila v izvlečku iz priročnega urbarja postojnskega gospostva iz srede 18. stoletja povedo le, da je gospostvo v svojem deželskem sodišču na proščenjih oziroma majhnih sejmih (*Kirchtäg oder respective kleine Märckt*) pobiralo stojnino (*Stand=Geld*) v dveh višinah, odvisno od obsega blaga.¹³³ Opis meje postojnskega deželskega sodišča s premskim sodiščem, ki je leta 1764 (spremenjena) tekla sredi Trnovega, pa pravi, da sta sejmsko stojnino dotlej nadzorovali obe deželski sodišči in da si obe pridržujeta tudi dotlej običajno stojnino pri cerkvi sv. Trojice pri Trnovem.¹³⁴

Poleg sejmske trgovine so bile pogoj za uveljavitev statusa trga razvite druge neagrarne dejavnosti, zlasti obrtne. A te same po sebi niso imele tolikšne teže, saj je veliko obrtnikov živelo tudi na podeželju, zlasti v farnih vaseh. Kot smo spoznali že v uvodu, je Trnovo po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja premoglo enajst obrtnikov, ki so bili vsi podružniki oziroma kajžarji, med njimi največ tkalcev (7). Sosednja Bistrica z 18 kajžarji obrtniki je bila poudarjeno čevljarska (14 kmečkih čevljarjev), mlinarska in žagarska.¹³⁵ Za zgodnejši čas tovrstnih podatkov ni. Je pa zelo pomenljivo število krčmarjev (tavernarjev), kot jih izkazuje postojnski urbar iz leta 1576. Medtem ko jih je imela Cerknica 12, Bistrica in Landol

¹³⁰ *Schematismus des Laibacher Gouvernements=Gebietes*, str. 229–230.

¹³¹ Brez uspeha je bilo iskanje v fondih, za katere obstajajo popisi: SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko (1492–1747); SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko (1746–1763) in SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek (1763–1783). Iskanje po najboljšežnejšem fondu gubernija je veliko zahtevnejše (SI AS 14, Gubernij v Ljubljani).

¹³² Valvasor, *Die Ebre VIII*, str. 737–739. – Valvasor poroča na primer o datumih sejmov oziroma proščenj v trgih Postojna (prav tam, str. 714), Litija (prav tam, str. 767) in Žužemberk (prav tam, str. 806).

¹³³ SI AS, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 30, RDA, P 98, No. 18, s. d., Anmerkungen etc.

¹³⁴ SI AS 1339, Zbirka Ljudmila Hauptmanna, šk. 4, št. 45, Adelsberg, pag. 3. Gl. tudi op. 20.

¹³⁵ Valenčič, Nekdanji bistrski okraj, str. 16–17; isti, Iz gospodarske preteklosti Bistrice, str. 72–73.

¹²⁷ Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 217–218; Golec, Meščanska naselja Vipavske, str. 220.

¹²⁸ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 514, fasc. 303a, 30. 6. 1660, pag. 845.

¹²⁹ Golec, Trgi, ki jih ni bilo?, str. 623–624.



Zgornji del Trnovega, Gorenc, na razglednici, odposlani leta 1899 (iz zbirke Milana Škrabca).

po pet, Knežak in Vreme po štiri, Košana tri in Rak ek dva, ni v Trnovem naveden niti eden.¹³⁶

Trnovo v drugi polovici 16. stoletja po vsem sodeč še ni moglo biti opaznejše neagrarno središče. Da je to lahko postalo in da je slednjič za nekaj časa pridobilo celo trški naslov, je moralo priti do določenega premika. Iskati ga gre v pojavu novega elementa, ki je kraj močno zaznamoval v 17. in 18. stoletju, in sicer deželno stanovska mitnica. Kolikor je znano, tu vsaj do konca 16. stoletja ni izpričana nobena mitnica.¹³⁷ V tem obdobju je obstajala križiščna mitnica v bližnjih Šembijah, izpričana od leta 1478 in v 16. stoletju večkrat omenjena v zvezi z reškim mitninskim (štiridesetninskim) uradom.¹³⁸ Kot kaže, je bila trnovska mitnica, ki so jo vzpostavili enkrat v 17. stoletju, njena posredna ali kar neposredna naslednica. Leta 1696 je, denimo, notranjeavstrijska dvorna komora v Gradcu od kranjskih deželnih stanov zahtevala, naj se sredstvenina od olja enako kot vselej dotlej pobira v Trnovem in ne tudi na Reki.¹³⁹ Konec 17. stoletja je bila stanovska mitnica v rangu podružnične mitnice (*Filial Ambt*)¹⁴⁰ in torej že uveljavljena institucija, katere začetki so po vsej verjetnosti segali več desetletij nazaj. Prav prisotnost mitnice je lahko bila tista spodbuda, ki je prispevala k rasti neagrarnih dejavnosti in kajžarskega elementa. Kot smo videli, je bilo leta 1713 po župnijskem urbarju v kraju poleg treh in pol že razdeljenih hub precej podružništev (kajž) – pet celih in deset polovičnih, med zadnjimi hiša nekdanjega župnika in mitninska hiša (hiša prejemniškega urada). Slednja, za katero so dajatve plačevali deželni stanovi, je nastala na župniji podlo-

žnem zemljišču, tako kot so na župnijski zemlji zrasle kajže, ki so, kot že vemo, vse po vrsti stale v južnem delu Trnovega. Tu se je koncentriral kajžarski (nehubni) element, ki je, kot pozneje priča terezijanski kataster, v znatni meri živel od obrti, zlasti tkalske.

Na Kranjskem poznamo še več poznonastalih zgodnjenovoveških trgov, v katerih ni nikoli izpričan tedenski sejem, obrt pa le skromno, tako da so se oblikovali na drugačni podlagi.¹⁴¹ V Trnovem je prišlo do stika več ugodnih okoliščin. Utečenim letnim sejmom sta se kot novosti pridružila stanovska mitnica in obrtniško kajžarstvo, morda pa za nekaj časa tudi tedenski sejem, ne da bi zanj obstajala pravna podlaga v deželnoknežjem privilegiju. Predvidevamo lahko, da se je kajžarski element povečal po vzpostavitvi mitnice, in sicer tako, da so kajže zrasle na župnijski dominikalni zemlji. Od okrepite neagrarnih gospodarskih dejavnosti sta imela največ koristi domača župnija kot zemljiški gospod velike večine kajžarjev ter postojnsko gospostvo kot največji zemljiški gospod v kraju in deželskosodna oblast. V interesu obeh je bilo, da kraj obvelja za trg. Zunanje znamenje njegovega »potrženja« je bilo dodatno poimenovanje za bistriško-trnovskega župana – trnovski sodnik (rihtar), s čimer so v Trnovem nominalno posnemali zgled trgov z razvito trško samoupravo. Ali so se pristojnosti župana s tem kakor koli povečale ali pa je šlo zgolj za naslov brez prave vsebine, je vprašanje, na katero nimamo odgovora. Prav tako ne vemo, ali je trnovski trg pospešil nazadovanje trga Prem, ki mu je bil nedvomno konkurenca. Morda pa je Prem doživel zaton že prej, če upoštevamo, da ni znanega prav ničesar o tamkajšnjih neagrarnih dejavnostih in da je zanj tako redko dokumentiran trški naslov.¹⁴²

¹³⁶ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 30, RDA, P 98, No. 42, urbar gospostva Postojna, s. d. [1576], s. p.

¹³⁷ Prim. Gestrin, *Trgovina slovenskega zaledja*, zlasti karto mitnic med str. 208 in 209; Gestrin, *Mitninske knjige*.

¹³⁸ Gestrin, *Trgovina slovenskega zaledja*, zlasti str. 203, 115 in 119.

¹³⁹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 312, fasc. 554, pag. 354–356, 27. 3. 1696.

¹⁴⁰ Prav tam, fasc. 555, pag. 1621, 19. 7. 1698.

¹⁴¹ Tipičen primer so trije obkolpski taborsko-utrdbeni trgi Vinica, Kostel in Pobrežje, pa tudi obgrajska trga Prem in Turjak (Golec, *Novonastali zgodnjenovoveški trgi*, str. 231–237).

¹⁴² O Premu: Golec, *Senožeče in Prem*, str. 378–382.

Trnovo neizpodbitno ne sodi v naslednje tri tipe zgodnjenovoveških trgov: med trge s privilegiranim tedenskim sejmom, med taborsko-utrdbene in med trge ob središču zemljiškega gospodstva,¹⁴³ kakršen je bil njegov najbližji trški sosed Prem.¹⁴⁴ Uvrstiti ga je mogoče v četrti tip – med trge s posebnimi gospodarskimi in upravnimi funkcijami, kamor so spadali naslednji poznonastali kranjski trgi: gorenjska Bela Peč (danes v Italiji) in Jesenice, notranjska Vrhnika ter dolenska Raka in (Dolenjske) Toplice.¹⁴⁵ Pri Trnovem je bila v ospredju gospodarska oziroma prometna funkcija – posebej zaradi stanovske mitnice, pri čemer je imela ta tudi določeno upravno vlogo. Šele posledično in z manjšo težo je upravne funkcije kraja mogoče pripisati obstoju krajevnega sodnika ali rihtarja. Tako kot je vsak od naštetih trgov tega tipa po nečem poseben, je bil unikum tudi trg Trnovo, še najbližje Raki in (Dolenjskim) Toplicam, ki sta se prav tako razvila ob sedežu župnije oziroma vikariata. Določene podobnosti, zlasti v prometni funkciji, opazimo tudi sicer veliko večjo in pomembnejšo Vrhniko.

Glede na skromna znana dejstva in analogije je mogoče skleniti, da se je trški naslov najverjetneje začel uveljavljati v 17. stoletju ter da najbrž nikoli ni dosegel širšega priznanja in prepoznavnosti. Tako mu, kot prenekateremu drugemu zgodnjenovoveškemu trgu, ni uspelo »preživeti« 18. stoletja. Leta 1795 ga ni na Kindermannovem zemljevidu Notranjskega okrožja¹⁴⁶ in na uradnem seznamu trgov.¹⁴⁷ Pogrešamo ga že na Florijančičevi karti Kranjske iz leta 1744¹⁴⁸ in v najmerodajnejšem viru – poročilu notranjskega okrožnega glavarja o neagrarnem gospodarstvu trgov iz leta 1752.¹⁴⁹

Enoznačnega odgovora, kdaj je trg ugasnil, ni. Postavlja se vprašanje, ali njegovo ugasnitev pomeni izginotje oznake trg v župnijskih urbarjih ali ne. Poleg tega zunanega znamenja trškosti je bila enako pomembna odprava funkcije trnovskega sodnika oziroma rihtarja, za katero ne vemo, kako dolgo je še živela, potem ko je dokumentirana samo v letih 1711–1712, tik pred edino omenbo trga (1713). Zanj namreč ne poznamo referenčnih virov, drugače kot za trški naslov, ki se ne pojavlja več v mlajših župnijskih urbarjih. Morda se je oboje – pojmovanje Trnovega kot trga in sodniška funkcija, združena z župansko – obdržalo še globoko v 18. stoletje in (dokončno) izginilo šele s terezijansko-jožefinskimi upravno-političnimi reformami.

Otipljivejšje oziroma lažje merljivo je nazadovanje Trnovega v gospodarsko-prometnem pogledu, kar je bilo prej ko slej podlaga za »ugasnitev« trškega naslova. V tem kontekstu je posebej pomembna izguba mitnice in poštne postaje, obeh v drugi polovici 18. stoletja.¹⁵⁰ Kot je poudaril že V. Valenčič, je gospodarsko središče večjega okoliša v tem času postala Bistrica.¹⁵¹ Ta je v osemdesetih letih 18. stoletja po številu hiš (skoraj) ujela Trnovo.¹⁵² Natančne podatke imamo šele za leto 1817, ko je bilo v Trnovem 80 hiš in v Bistrici 83, število prebivalcev pa 475 oziroma 496. Glavna občina se je tedaj sicer imenovala Trnovo in je imela pet podobčin, med njimi trnovsko in bistriško.¹⁵³ Že dobro desetletje pozneje v obljudenosti obeh krajev opazimo večjo razliko. Čeprav je število hiš po številu leta 1830 pri obeh ostalo nespremenjeno (80 oziroma 83), je imelo Trnovo zdaj komaj kaj več prebivalcev kot prej (493), Bistričanov pa je bilo že 600. Od 103 trnovskih gospodinjstev (*Wohnpartejen*) se jih je dobre tri četrtine (80 ali 77,7 %) ukvarjalo samo s kmetijstvom, od 113 gospodinjstev v Bistrici pa le dobre tri petine (69 ali 61,1 %). Čistih obrtnikov (vključno s trgovci in kramarji) je bilo v Trnovem malce več (10 ali 9,7 %) kakor v Bistrici (8 ali 7,1 %), zato pa je tam od kmetijstva in obrti živela skoraj tretjina gospodinjstev (36 ali 31,0 %), medtem ko so v Trnovem takih našeli le osmino (13 ali 12,7 %). Trnovo je za razliko od Bistrice izkazalo še štiri gospodinjstva drugačne vrste: župnišče, dve kaplaniji in šolo.¹⁵⁴ 19. stoletje je bilo Bistrici bolj na-

¹⁵⁰ Zadnji omembi dveh mitninskih uslužbencev najdemo v krstni matici leta 1771 (ŠAK, Ž Ibi, MKK 1766–1783, s. p., 2. 8. 1771, 4. 11. 1771), enega na št. 63 (Klapšetova hiša) in drugega – verjetno pomotoma – na št. 53. Od osemdesetih let srečujemo le še tobačne revizorje, najprej na št. 63 (prav tam, MKU 1748–1790, s. p., 30. 5. 1786) in nato na št. 66 (prav tam, MKK 1791–1803, s. p., 11. 5. 1803; MKK 1804–1841, pag. 2; *Schematismus für das Herzogthum Krain 1795*, str. 60). Pošta je prenehala obstajati pred letom 1783. Morda je bil Jožef Leopold Klapše, ki je umrl leta 1756 (gl. op. 43), sploh zadnji trnovski poštni mojster. Kranjski deželni šematizem za leto 1795 na tem območju navaja samo postaji v Zagorju in Lipi (*Schematismus für Krain 1795*, str. 62). Obe sta izpričani leta 1783 v poročilu o poštah na Primorskem, ko trnovska potrjeno ni več obstajala, in sicer naj bi pošto v Lipi odprli že pred letom 1750, pošto v Zagorju pa po letu 1751 (Jurišević, *S pošto skozi preteklost*, str. 44 in 51). Kaže, da je bila slednja naslednica trnovske. V Čeligoj v pregledu poštne dejavnosti na Bistriškem prvotne poštne postaje v Trnovem sploh ne omenja, ampak pozna šele ponovno vzpostavljeno pošto iz leta 1903, kot prvo pošto na tem območju pa bistriško, ustanovljeno leta 1809 (Čeligoj, Pošta na Bistriškem, str. 114–116).

¹⁵¹ Valenčič, *Iz gospodarske preteklosti Bistrice*, str. 73.

¹⁵² Leta 1783 je v krstni matici v Bistrici izpričana najvišja številka 79 (ŠAK, Ž Ibi, MKK 1783–1790, s. p., 9. 9. 1793), medtem ko je Trnovo po jožefinskem katastru okoli leta 1787 premoglo 81 hišnih števil in eno hišo manj (SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 292, Naborno gospodstvo Prem, katastrska občina Bistrica [prav: Trnovo], parcelnik, s. d., s. p.; gl. tudi op. 32).

¹⁵³ *Haupt-Ausweis*, fol. R2.

¹⁵⁴ SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operativ, A 26, k. o. Trnovo, cenilni elaborat, uvod, s. d. [1833], & 3;

¹⁴³ O tipih trgov: Golec, *Novonastali zgodnjenovoveški trgi*, str. 212.

¹⁴⁴ Prav tam, str. 238.

¹⁴⁵ O tem tipu trgov: prav tam, str. 212–224.

¹⁴⁶ Kindermann, *Atlas von Innerösterreich*, No. 11.

¹⁴⁷ *Schematismus für das Herzogthum Krain 1795*, str. 188.

¹⁴⁸ Florijančič, *Deželopisna karta*, list 8 in legenda na listu 11.

¹⁴⁹ SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko, šk. 88, fasc. XXVIII, 4. 12. 1752. – V poročilu pogrešamo tudi trga Prem in Gorenji Logatec.

klonjeno kakor Trnovemu, ki je pešalo tako v gospodarskem kot upravno-političnem pogledu. Slednjič je Bistrica, zdaj že Ilirska, pred zatonom avstrijske dobe leta 1911 uradno postala trg.¹⁵⁵

Če izvzamemo dva še v srednjem veku tudi fizično izginula dolenska trga – Kronovo in Otok (Gutenwerd) – ter enega gorenjskega (Ljubelj),¹⁵⁶ je Trnovo danes na Slovenskem edini zgodovinski trg, ki uradno ne obstaja več niti kot kraj. Celo njegovo častitljivo župnijo so iz trnovske preimenovali v ilirskobistriško.¹⁵⁷

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
 AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
 AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko
 AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko
 AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek
 AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko
 AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko
 AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko
 AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani
 AS 1068, Zbirka načrtov
 AS 1339, Zbirka Ljudmila Hauptmanna

ŠAK – Škofjski arhiv Koper
 ŽIbi – Župnija Ilirska Bistrica

LITERATURA

Baraga, France: Inventar in urbar za cesarsko in deželnoknežno župnijo v Trnovem. *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 5–22 (Zbirka Ilirske teme 11).
 Bizjak, Matjaž et al.: *Historična topografija Primorske (do leta 1500): na podlagi gradiva Milka Kosa*. Ljubljana: Založba ZRC, 2022 (Slovenska historična topografija 2). DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506126>
 Čeligoj, Vojko: Pošta na Bistriškem. *Občina Ilirska*

Bistrica: monografija (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Občina, 2011, str. 114–119.

Čipić Rehar, Marija et al.: *Urbarji Nadškofjskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana; Nadškofija, 2019.

Drnovšek, Marjan: Ob visokem jubileju dr. Vlada Valenčiča: *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 53–56 (Zbirka Ilirske teme 11).

Durissini, Daniela: *Diario di un viaggiatore del 1600 in Istria e Carniola*. Monfalcone: Laguna S.R.L. 1998.

Erläuterungen zum historischen Atlas der Österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Istrien. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 1. Band. A–E*. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1967.

Gestrin, Ferdo: Mitnina. *Enciklopedija Slovenije*. 7. zvezek. *Marin–Nor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993, str. 163–164.

Gestrin, Ferdo: *Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: SAZU, 1972 (Viri za zgodovino Slovencev. Knjiga peta).

Gestrin, Ferdo: *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, 1965 (Dela 15).

Golec, Boris: Cerknica – pozni nastanek in specifični razvoj največjega slovenskega trga. *Kronika* 66, 2018, št. 2, str. 213–230.

Golec, Boris: Erze, Wasser, Feuer und Erdbeben als Mitgestalter der räumlichen, wirtschaftlichen und sozialen Antlitze der Städte und Märkte in Krain in der vormodernen Epoche. *Man, Nature and Environment between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times* (ur. Peter Štih in Žiga Zwitter). Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 156–180.

Golec, Boris: Meščanska naselja Vipavske in njihove posebnosti do konca fevdalne dobe. *Kronika* 55, 2007, št. 2, str. 201–230.

Golec, Boris: O nastanku in zatonu edinega zdraviliškega trga na Slovenskem. *Dolenjske Toplice v odsevu časa. Znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih* (ur. Robert Peskar). Dolenjske Toplice: Občina, 2015, str. 101–118.

Golec, Boris: Raka – nekoč trg, nato spet vas. *Raka, ljudje in vino. Zbornik ob deseti obletnici delovanja Društva vinogradnikov Raka* (ur. Ivan Vizlar). Raka: Društvo vinogradnikov, 2015, str. 23–44.

A 29, k. o. Ilirska Bistrica, cenilni elaborat, uvod, s. d. [1833], & 3.

¹⁵⁵ Pod Italijo so Ilirski Bistrici leta 1927 priključili Trnovo, ki je s tem prenehalo obstajati kot samostojno naselje, slednjič pa je kraj leta 1932 dobil status mesta. Prim. *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 91; Šajn, Trnovo je in ga obenem ni, str. 3.

¹⁵⁶ Golec, Erze, Wasser, Feuer, str. 174, 176–177; *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 76.

¹⁵⁷ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ga iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

- Golec, Boris: Senožče in Prem – nenavadni trški naselbini na t. i. Kraških gospostvih. *Kronika* 54, 2006, št. 3, str. 365–384.
- Golec, Boris: Šentvid pri Stični: ugasli srednjeveški trg. *Šentvidsko tisočletje 1000 let Župnije Šentvid pri Stični: znanstvena monografija* (ur. Dušan Štepec in Matej Šteh). Šentvid pri Stični: Župnijski urad, 2017, str. 39–53.
- Golec, Boris: Trg Jesenice – od kdaj, zakaj in ali res trg? *Kronika* 67, 2019, št. 1, str. 35–50.
- Golec, Boris: Trg Vače do srede 19. stoletja. *Kronika* 71, 2023, št. 1, str. 43–72. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.71.1.03>
- Golec, Boris: Trgi, ki jih ni bilo? Prezrta trška naselja Bele krajine in njen nikoli obstoječi trg. *Kronika* 58, 2010, št. 3 (Iz zgodovine Bele krajine), str. 593–630.
- Golec, Boris: Trške pravice in avtonomija Tržiča od nastanka do srede 19. stoletja. *Kronika* 68, 2020, št. 3 (Iz zgodovine Tržiča), str. 439–468.
- Golec, Boris: Zgodnjenovoveška »kajžarska« trga Vrhnika in Gorenji Logatec. *Med Srednjo Evropo in Sredozemljem. Vojetov zbornik* (ur. Sašo Jerše et al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 105–138.
- Gratzy, Oskar: *Repertorium zu J. W. Freiherrn von Valvasors »Die Ehre des Herzogthums Krain« (1689)*. Laibach: Selbstverlag, 1901.
- Haupt-Ausweis über die Einteilung des Laibacher Gouvernements in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirksamtheiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser und Seelenzahl in Jahre 1817*. [Laibach, 1817].
- Historischer Atlas der Österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte. 4. Lieferung*. Wien: Akademie der Wissenschaften, 1929.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*. Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Juričić Čargo, Danijela in Žnidaršič Golec, Lilijana: *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. 2. zvezek. Urbarji v upravnih in rodbinskih fondih ter v delu fonda Terezijanski kataster za Kranjsko*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2009.
- Jurišević, Fran: *S pošto skozi preteklost Slovenskega Primorja in Istre*. Koper: Lipa, 1981.
- Kindermann, Joseph Carl: *Atlas von Innerösterreich*. Reprint. Wien: Archiv Verlag, 2005.
- Korošec, Branko: *Naš prostor v času in projekciji. Oris razvoja zemljemerstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem*. Ljubljana: Geodetski zavod SR Slovenije, 1978.
- Kos, Milko: Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku. *Zgodovinski časopis* 19–20, 1965–1966, str. 139–147.
- Kos, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek tretji. Urbarji Slovenskega Primorja. Drugi del*. Ljubljana: SAZU, 1954.
- Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije* (ur. Roman Savnik et al.). Ljubljana: DZS, 1968.
- Lukman, France: Klapše Pavel Franc. *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga Abraham – Lužar*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 458.
- Postojinsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis*. V Postojini [Postojna]: R. Šeber, 1889.
- Ribnikar, Peter: Slovenska prisežna obrazca iz srede 18. stoletja. *Jezik in slovstvo* XIX (1973–74), str. 260–262.
- Ribnikar, Peter: Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. *Zgodovinski časopis* 36, 1982, št. 4, str. 321–337.
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. III. Notranjska. Tretja knjiga. Porečje Reke z Brkini*. Ljubljana: Viharnik, 2007.
- Schematismus des Laibacher Gouvernements=Gebietes im Königreiche Illyrien für das Jahr 1835*. Laibach: Eger'sche Gubernial Druckerei, [1835].
- Schematismus für das Herzogthum Krain 1795 mit verschiedenen nützlichen Nachrichten geographischen und statistischen Inhalts*. Laibach [1795].
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi. 3. zvezek* (ur. Vinko Rajšp). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1997.
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Slovenščina v dokumentih skozi stoletja. Razstava ob 25-letnici samostojnega delovanja Arhiva Slovenije. Ljubljana, 8. do 17. februarja 1971* (ur. Ema Umek). Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1971.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS, 1982.
- Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747. 6. del. Cerkvene zadeve Lit. S–Z*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997 (Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 4).
- Šajn, Tomo: Gospodarsko življenje Bistrice in Trnovega do 18. stoletja. *Občina Ilirska Bistrica: monografija* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Občina, 2011, str. 88–91.
- Šajn, Tomo: Trnovo je in ga obenem ni. *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 3–4 (Zbirka Ilirske teme 11).
- Šorn, Jože: Modernizacija cestnega in vodnega omrežja v času od leta 1713 do 1830 na ozemlju današnje Socialistične republike Slovenije. *Razvoj prometnih zvez v panonskem prostoru do 1918. leta* (ur. Vanek Šiftar in Janko Kuster). Maribor:

- Univerza, 1977, str. 59–86 (Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1977).
- Šumrada, Janez: Gospodarske posledice turških vpadov na Kras do tridesetih let 16. stoletja. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije* (gl. ur. Darko Dolinar). Ljubljana: SAZU, 1986, str. 17–24.
- Trnovo: ob 300-letnici omembe trga (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013 (Zbirka Ilirske teme 11).
- Umek, Ema in Kos, Janez (ur.): *Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije*. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1975 (Vodniki. 2. zvezek).
- Valenčič, Vlado: Iz gospodarske preteklosti Bistrice in Trnovega. Ob koncu srednjega in v začetku novega veka. *Bistriški zapisi* (Ilirska Bistrica), 1, 1980, str. 67–87.
- Valenčič, Vlado: Iz gospodarske preteklosti Trnovega v 18. stoletju. *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 43–52 (Zbirka Ilirske teme 11).
- Valenčič, Vlado: Nekdanji bistriški okraj v terezijanskem katastru. *Bistriški zapisi* (Ilirska Bistrica), 2, 1984, str. 1–35.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach, Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Vidrih, Gabrijel: Kratek zgodovinski oris župnije Trnovo (danes župnija Ilirska Bistrica). *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 23–42 (Zbirka Ilirske teme 11).
- Vilfan, Sergij: Soseske in druge podeželske skupnosti. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. II. zvezek. Družbena razmerja in gibanja* (ur. Pavle Blaznik et al.). Ljubljana: SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1980, str. 9–74.
- Vilfan, Sergij: Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja. V: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984* (ur. Peter Kos et al.). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987, str. 19–32 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 3).
- Žižek, Aleksander et al.: *Vodnik po urbarjih in urbarialnih registrih štajerskih arhivov*. Celje, Maribor, Ptuj: Zgodovinski arhiv Celje, Nadškofijski arhiv Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, Zgodovinski arhiv Ptuj, 2009.
- Žnidaršič Golec, Lilijana: *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. 5. zvezek. Popis na novo evidentiranih urbarjev, zbir podatkov o urbarjih v vseh petih zvezkih in skupno imensko kazalo*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2021.

Žontar, Majda in Klinar, Vladimir in Hozjan, Andrej: Razvoj poštne prometa na Slovenskem od podržavljenja leta 1722 do 1918. *Pošta na slovenskih tleh* (gl. ur. Andrej Hozjan). Maribor: Pošta Slovenije, 1997, str. 98–177.



S U M M A R Y

When and why Trnovo was a market town

To the best of our knowledge, the only mention of Trnovo, now part of Ilirska Bistrica, as a market town is contained in the rent-roll of the local parish from 1713. Whereas this detail was noted no earlier than 1980 by Vlado Valenčič, no further information or explanation followed. The article examines the background of what for now appears to be the sole reference to the status of the settlement. The central question of the discussion is: How long and on what basis was the place, which otherwise served as the parish seat, considered a market town? The comparison to other late-documented market towns in Slovenian territory excludes the possibility that the title of market town still had its roots in the Middle Ages. There is every indication that the perception of Trnovo as a market town was influenced by a combination of factors and favourable circumstances: the established annual markets were followed by the introduction of the provincial estates' tollhouse in the seventeenth century, cottage industry as well as perhaps weekly markets for a while, which had no legal basis in the provincial princely privileges. It may be assumed that cottage industry developed after the tollhouse was built. The title of market town was most probably gradually introduced in the seventeenth century, and it very likely never attained wider recognition and visibility. The designation market town is no longer present in the Theresian Cadastre from the mid-eighteenth century and in the parish rent-rolls from 1758 and 1770.

The market town was not only the ambition of the local parish priest, but it was also recognized by the major landlord in the area, the Potočna seigniory. The designation market town therefore covered the entire settlement, not merely its upper part, which was largely subjected to the parish and home to a majority of cottagers (Sln. *kajžarji*; Germ. *Keuschler*). In the mid-eighteenth century, about one-half of cottagers engaged in crafts, predominantly weaving. The market town was also associated with the nominal office of (market-town) judge, combined with that of village head (Sln. *župan*, Germ. *Suppan*) for Bistrica and Trnovo, documented in 1711 and 1712.

The market town of Trnovo may be classified as an early modern market town in Carniola with specific economic and administrative functions. It prioritized the economic or, rather, transport function, especially owing to the provincial estates' tollhouse, which also accorded it a certain administrative role.

There is no simple answer as to when the market town ceased to exist. It is not clear whether or not its extinction might be implied by the disappearance of the designation market town in parish rent-rolls. Apart from this external indication, an important

role was also played by the abolition of the office of Trnovo judge, for which there is no knowledge of how long it existed. There are no known referential sources for it, unlike for the title of market town, which no longer appears in the more recent parish rent-rolls. Perhaps both—the perception of Trnovo as a market town and the office of judge, combined with that of village head—survived well into the eighteenth century and (permanently) disappeared with the Theresian-Josephinian administrative-political reforms.



ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)